

HP 1+52

ATVIRO ŽODŽIO MĒNRAŠTIS

akiračiai

Pora metų mieliems *Akiračių* skaitytojams pasakojau savo reportažuose, kokia yra Lietuva. Dažnai nesugebėdavau nusiūsti entuziazmo rašydamas apie Lietuvos laisvėjimą ar skausmo, kai imperijos letena tvodavo beginklei tautai. Iš dabartinio, demokratinio arba, kaip anksčiau rašydavo akiratininkai, „laisvajame pasaulyje“ priimto žurnalistikos supratimo, tai nebuvo pats geriausias būdas perteikti įvykiams Lietuvoje. Tačiau širdies kempelyje tebesitikiu, kad tolerantiški *Akiračių* skaitytojai man atleis: toks buvo metas, Lietuva kovojo. Ir Lietuva laimėjo. Žurnalistai šioje kovoje taip pat dalyvavo, jie kėlė kovos dvasią; jie vieno žmogaus laisvą mintį akimirksniu perteikdavo šimtams tūkstančių.

Šiandien aš nežinau, kaip rašyti *Akiračiams*. Jūsų reporteris Vilniuje norėtų būti kuo objektyvesnis; jis nebenerėtų kovoti, demaskuoti, o tiesiog dirbti savo darbą, informuojant, pavyzdžiui, kad šiemet iš Lietuvos biudžeto vieno žmogaus apsaugai numatoma skirti daugiau pinigų, negu prokuratūroms arba teismams, t.y. visų piliečių apsaugai. Bet Jūsų, garbūs skaitytojai, reporteris žino, kad šis žmogus – tai Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis, trokštantis akimomu, net Konstitucijos nepriėmus, tapti galingu prezidentu. Ir kad šis žmogus nepripažįsta lietuvių žurnalistams teisės turėti tokią kvailą nuomonę į iš biudžeto skirstomus pinigus. Apskritai, anot paties V. Landsbergio, biudžetas turėtų būti pačių aukščiausių išrinktųjų, pavyzdžiui, prezidento reikalas. Ir iš jo užtektų ir profaštiniais jaunulietuviams (kaip šiemet), kraštutiniams radikaliams iš Konsultacinio seimo (net prie milijono, irgi šiemet) ar valstybiniais laikraščiams ir V. Landsbergį be išlygų remiančiai Piliečių chartijai.

turinyje

LIETUVOS MENO LOBIAI

Apie Lietuvos dailės muziejus ir juose sukauptas dailės vertybes pasakoja Vilniaus Dailės muziejaus direktorius R. Budrys.

„DRAUGO JUOZO“ BYLA

Senų draugų ir pažįstamų prisiminimai apie Virgilijų Čepaitį – Aukšč. Tarybos deputatą, dešiniųjų politikų lyderį, Nepriklausomybės partijos pirmininką ir, kaip neseniai paaiškėjo, buvusį KGB informatorių.

„VAIZDAS Į MĒNULĮ“

Naujos J. Kunčino knygos recenzija

SKILTYS, LAIŠKAI, POLEMIKA SPAUDOS APŽVALGA

KOKIA YRA LIETUVA ?

Po šitokių tekstų, pagal pasaulinės žurnalistikos kanonus, norėčiau suteikti žodį ir kitai pusei.

„Dabar, kai už virvučių tampomi žurnalistai vadina save nepriklausomais, jų vis tenka ir tenka klausti jau antri metai: ar jūs tikrai nepriklausomi net nuo sąžinės? Nes tik per sąžinę ateis ir bus realizuota mūsų viltis turėti nebūtinai „nepriklausomą“, bet ir nemeluojančią žurnalistiką. Tai mūsų kryptis į vilties, o ne į beviltiškumo žurnalistiką“, – dėstė Vytautas Landsbergis III Sąjūdžio suvažiavime.

Pirmasis tame Sąjūdžio suvažiavimo pratęsime (suvažiavimas įvyko per du kartus) kalbėjęs vienintelis Aukščiausiosios Tarybos deputatas kunigas, monsinjoras Alfonsas Svarinkas teigė, jog dabar nėra gero jaunimo. Anot monsinjoro, „Trojos arkliu Lietuvoje tapo pornografija ir videosalonai“. Bet svarbiausia, anot kunigo, po Kovo 11-osios reikėjo pašalinti mokyklų, fabričių bei kolūkių vadovus. Ypač kunigas ir įstatymų leidėjas triuškiną kapitalizmą. Pasak jo, dabar reikėtų „uždaryti visas muitines, kad į užsienį nepatektų spekuliantai, uždrausti laisvą rinką“, nes būtent už šio „mokslo“ dauguma suklyps, o „komunistinės“ spaudos atstovams, surengusiems koncertą per Adventą, jis patarė vykti į užsienio viešnamius.

Mėgstantis pats komentuoti žurnalistų rašinius, Vytautas Landsbergis monsinjoro A. Svarinsko kovingo pasisakymo nekommentavo.

Kalėdiniame *Respublikos* numeryje vienas pirmųjų V. Landsbergio kritikų iš Sąjūdžio pusės Arvydas Juozaitis išspausdino vedamąjį beveik desperatišku pavadinimu: „Priešinkis, žmogau!“

„Vėl turime kartoti: tikroji žmogaus gyvenimo prasmė – priešinimasis absurdui. Ir ypač žiauriausiai jo formai – kolektyviniam absurdui, kuris daug baisnis už pavienio žmogaus piktadarybes“, – rašė A. Juozaitis. Filosofo nuomone, žmogus turi priešintis ir nenusileisti „kylančiam melui apie gydomąsias „tvirtos rankos“ savybes – tokia ranka gviežiasi išgydyti tave tik nuo sveiko proto ir laisvos valios“. Tame pačiame laikraščio numeryje pasisakęs Vilniaus arkikatedros klebonas, monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas (beje, šv. Kalėdų proga pasveikinęs ir kitų Valdžios „komunistiniais“ apšauktų laikraščių skaitytojus) rašo:

„Taigi, Kalėdos artinasi. O žmonių veiduose šventinio džiaugsmo labai nedaug: kad ir kur bepažvelgtum, kad ir ko pasiklausytum, atrodo, kad net mes, kurie vadiname save krikščionimis, visai užmiršome pagrindinį Evangelijos teiginį: visų mūsų Tėvas yra Dievas, kad mes visi tarpusavyje – be jokios išimties esame broliai. Užmiršome ir tai, ką per visą istoriją skelbė šviesieji žmonijos protai – būtent, jog svarbiausios vertybės yra žmogiškosios vertybės. Juk tik tuomet, kai mes pirmiausia ieškosime, kas mus sieja, o ne kas skiria, lengvai ir žmogiškai galėsime tarpusavy susikalbėti. Pastaruoju metu mes matome diametraliai priešingus

reiškinius anksčiau nurodytoms nuostatoms. Vis gausėja ieškančių ne to, kas jungia, o to, kas skiria, vis daugiau tų, kurie, užsidegę „parapijiniu patriotizmu“ ir įtikėję, kad jie turi tiesos monopolį (gal tai politinis narcisizmas) jaučia savo švenčiausią pareigą kitaminčiams nuolatos grąžinti V. Mykolaičio eilėraščio „Priešai“ žodžiais:

*Tu lūpas atverti bijokis,
Turėsi išnykt,
Už tai, kad tu esi kitokis
Negu aš.*

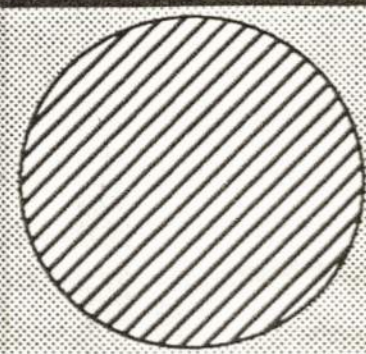
Prisimenant praėjusius 1991-sius, galima pasakyti, kad tai dar buvo ir skandalų metai. Premjero A. Šimėno dingimas, žydšaudžių reabilitavimo klausimas, lenkų klausimas, spaudos streikas pakankamai charakterizuoja jaunos demokratijos bėdas.

Metų pabaigoj išryškėjo tam tikra trintis tarp jauno krašto apsaugos ministro A. Butkevičiaus ir Aukščiausiosios Tarybos pirmininko V. Landsbergio. „Štai ir vėl kalbam: krašto apsaugos ir savanorių apginklavimas. Visokios kalbos, kas kaltas, kodėl tokie sunkumai – objektyvūs, o gal ir ne vien objektyvūs. Galbūt prezidentas galėtų pakviesti aukštus pareigūnus ir pasakyti: Tėvynė pavojuje, laiko turime tiek ir tiek. Arba jūs apsiimat, arba aš ieškau kitų žmonių“, – kalbėjo AT pirmininkas savo garsiojoje kalboje Sąjūdžio suvažiavime, kuriame V. Landsbergiui ištikimas depremjeras Z. Vaišvila apkaltino A. Butkevičių ginklų pardavinėjimu Užkaukazei, o didžiausias pirmininko „ruporas liaudyje“ Antanas Terleckas savo enciklikose krašto apsaugos ministrą triuškina jau seniai ir kur kas stipresniais epitetais. Radikalų pyktį Audrius Butkevičius, beje, pats dar neseniai buvęs vienu ryškiausių Kauno radikalų, pelnė, pareiškimu, kad „Krašto apsaugos ministerija – ne partinė struktūra, armija turi tarnauti valstybei, o ne atskiriems žmonėms“.

Taigi, spauda ir kariuomenė – tai dvi visuomenės lastelės šiandienos Lietuvoje, kurios neįsipaišo į „idealią valstybę“ kūrimo scenarijų.

Kokia yra Lietuva? Vargu ar atsakiau į šį klausimą, tikiuosi gal bent keletą štrichų įbrėžęs jos portrete. Grįžtant prie žurnalistinio vaizdavimo metodo, negaliu nepaminėti Vilniuje „Vagos“ išleistas žinomo lietuvių žurnalisto, taipgi ir *Akiračių* autoriaus Bronio Railos knygos *Kodėl antraip?* Pataikiusi pačiu laiku, į „postreikinę“ spaudos situaciją Lietuvoje, man ji buvo atgaiva, saktum šaltinio versmė. B. Railos literatūrinės kronikos su išgyvenimais dabartiniams žurnalistams padeda laikytis įsikibus į smarkiai iš visų pusių purtomą balną (ekonominiai sunkumai, valdžios intervencijos ir pan.)

(tesinys 3-me psl.)

Lietuva ir išeivija spaudos veidrodyje

NEATPAŽĪSTAMAI PASIKEITĘS SAJŪDIS

Visi gerai prisimename tą entuziazmą, kai Lietuvoje pradėjo kurtis Sajūdis, kurio pagrindinis tikslas buvo laisvė ir nepriklausomybė Lietuvai. Daug kas tuo laiku netikėjo, kad šis drąsus žingsnis atneš laukiamų rezultatų, nes komunistinis režimas Sovietijoje ir Lietuvoje dar turėjo daug jėgų tą laisvėjimo procesą sustabdyti. Tačiau toji Sajūdžio sukelta banga apėmė vis didesnius tautos sluoksnius ir pagaliau kovo 11 d. buvo paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės atstatymas. Prasidėjo spaudimas iš Sov. Sąjungos pusės, ekonominė blokada, sausio 13-tosios žudynės. Atrodė, jog nepriklausomybės siekimą sovietai sustabdys. Bet tik laikinai. Sajūdžio mesta idėja buvo įgyvendinta Lietuvos nepriklausomybės pripažinimu.

Bet tame ilgesniame procese pradėjo keistis Lietuvos politinė atmosfera. Pasireiškė partinė nesantaika. Iškilio tų politinės jėgos, kurios, patriotizmo vardu, pradėjo radikaliai keisti bendradarbiavimo ir konsolidacijos atmosferą. Ir pats Sajūdis, ir jo tikslai pasikeitė.

VLIKo seime dalyvavęs Sajūdžio atstovas A. Skaisgiris šitaip aiškino dabartinio Sajūdžio tikslus:

Šiuo metu mes ruošiamės trečiajam suvažiavimui, kuris įvyks prieš naujus 92-sius metus. Rengiama programa ir nauji įstatai, kuriuose judėjimas įgaus struktūringesnes formas. Sajūdžio konferencijoje rugsėjo 28 dieną Aukščiausios Tarybos Pirmininkas kvietė pagreitinti (??? - Akiračių red.) suvažiavimo laiką ir iškelė svarius argumentus Sajūdžiui gyvuoti ir stiprėti.

Lietuvos Sajūdis nuosekliai remia Vytauto Landsbergio ir Gedimino Vagnoriaus valdžią.

Pagrindiniai Sajūdžio uždaviniai tokie:

– aktyviai dalyvauti liaudies ir žemės ūkio pertvarkyme į rinkos ekonomiką, suvalstybinto turto privatizavime;

– sutelkti pastangas reikalavimuose kuo greičiau išvesti okupacinę kariuomenę ir sukurti ginkluotą jėgą viešajai tvarkai palaikyti ir sienas apsaugoti;

– kelti nepriklausomos valstybės piliečių sąmonę ir dorovingumą, kovoti su korupcija, melu, spekuliacija ir girtavimu;

– ruošti naują savivaldos įstatymą ir ruošti naujiems rinkimams į vietines Tarybas;

– ruošti naują Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Deja, tame paskutiniame Sajūdžio suvažiavime, kurį minėjo A. Skaisgiris, jo išdėstyti Sajūdžio uždaviniai buvo nustumti į šalį, niekas jų ir nesvarstė – pagrindinis tikslas buvo ruošti referendumui išrinkti V. Landsbergį prezidentu su ypatingom teisėm. Ką tai reiškia? Tai pirmieji žingsniai į diktatūrinius polinkius. Konstitucijos ruošimas bei demokratinės santvarkos kūrimas pagal įstatymus, atrodo, yra dabartiniam Sajūdžiui nepriimtinas procesas. Ir tokiems nedemokratiškiems reiškiniams netiesiogiai pritaria Aukšč. Tarybos pirmininkas V. Landsbergis.

Tokiu būdu kraštutiniai elementai pradėjo vyruoti Lietuvos politiniame gyvenime. A. Terleckas, kuris dar neseniai Sajūdį laikė Maskvos įrankiu, dabar su savo pasekėjais užima jame vyraujančią rolę. Kokios nuotikos vyravo tame Sajūdžio suvažiavime, galima spręsti

iš vieno kalbėtojo pasiūlymo sušaudyti 200 000 Lietuvos komunistų.

Tokios nuotikos ir tokios kalbos kelia ne tik susirūpinimą, bet ir pavojų normaliam demokratiniam naujos valstybės gyvenimui. Užtai nenuostabu, kad nepriklausomas Lietuvos laikraštis *Respublika* (nr. 286, 1991 m.) paskelbė tokį pareiškimą:

Kreipiamės ne į tuos, kurie lyg kraujo ir revanšo ištroškusi minia dvi dienas siautėjo Sporto rūmuose. Jie pasmerkti tarnauti klikai.

Kreipiamės į tuos, kurie dar mato ir girdi. Jūsų klausiamė: ar nematote, kaip į Lietuvą sėlina diktatūra? Visur ir visada nacionalsocializmo pradžia beveik vienoda. Iš pradžių saujelė „patriotų“, visos tautos vardu klykiančių apie pavojų. Vėliau – siautėjanti ir viską šluojanti minia. Ir visada šalia – Tėvas. Gudrus ir klatingas. Ir visada – tyliai su baime šiuos procesus stebinti pasyvioji tautos dalis. Kai pagaliau ji išdrįsta prabilti – būna jau vėlu.

Ar dar reikalingas referendumas?

Objektyvumas reikalauja pastebėti, jog tuomet suvažiavime buvęs ką tik Sajūdžio garbės pirmininku išrinktas V. Landsbergis protestavo dėl šitokių kerštu ir neapykanta pritvinkusių pasiūlymų ir pareiškė, kad jei šitokie pasiūlymai ras vietos Sajūdžio programoje, tai jis ne tik garbės pirmininku, bet ir eiliniu nariu nebegalės būti. Toks Landsbergio pareiškimas mūsų nestebina. Priešingai, stebėtumės, jei jis nuo šitokių beprotiškų pasiūlymų nebūtų atsiribojęs. Mus tačiau stebina kas kita. Juk tuo metu suvažiavimo salėje buvo keli šimtai dalyvių. Ir jie nereiškė savo nepritarimo, pasipiktinimo, nenušvilpė šitokių „didvyrių“. Mums atrodo, jog tai daug ką pasako apie naujas Sajūdyje įsivyravusias nuotikas. Sajūdyje, su kuriuo mums nebepakeliui...

Praėjus porai savaitių po suvažiavimo, arti Sajūdžio vadovybės stovintieji ėmė Vilniuje skleisti kalbas, esą šitokiais pareiškimais sąmoningai Sajūdį sukompromituoti bandė KGB provokatoriai. Pabandykite ir mes, kartu su šiais apologetais, pamiršti „smulkmemėlę“, kad ta šiuo atveju taip reikalinga KGB nebeegzistuoja. Paklauskime už tai, kodėl jie, žinodamai kas yra tie „KGB provokatoriai“, tą tokia svarbią žinią slepia nuo visuomenės.

Paskelbkite, gerbiamieji, šitokių oratorių pavardes, kad padori visuomenė žinotų ko saugotis!

ČIURLIONIO ANSAMBLIS NUTRAUKIA SAVO VEIKLĄ

V. Mikulskio įkurtas Čiurlionio ansamblis, įsikūręs Klivelande, sustabdė savo veiklą, nes trūko ir dainininkų ir dirigento. Čiurlionio ansamblis buvo pagarsėjęs dar Vokietijoje, o persikėlęs į Ameriką jis ir čia ilgą laiką buvo vienas iš pasižymėjusių ansamblių, kurie kėlė Lietuvos vardą ir dainos kultūrą.

Šį nemalonų uždarymo aktą taip aprašo A. Balašaitienė Tėviškės žiburiuose (nr. 47, 1991 m.):

VI. Plečkaitis perskaitė ir susirinkusiems įteikė ansamblio nutarimo raštą. Čiurlioniečių susirinkime dalyvavo 40 narių. Vyko diskusijos veiklos pratęsimo klausimu, pirmininkaujant Violetai Žilionytei-Leger ir sekretoriaujant Jonui Cituliui. Po ilgų ir karštų pasakymų balsų dauguma buvo nuspręsta veiklą užbaigti, pavesti valdybai per šešis mėnesius likviduoti ansamblio turtą ir sutvarkyti archyvų likimą – visą turtą paliekančią Lietuvai. Nutarime rašoma, kad „be meno vadovo ir dirigento, be tvirtos narių būrio tolimesnė veikla esan-

akiračiai

(USPS 706 - 500)

The Lithuanian Monthly. Published monthly, except August and September by Horizons Foundation Inc., 9425 So. Pleasant Ave., Chicago, Ill., 60620. Subscription rates: \$12.00 annually; \$ 1.50 per copy. Second class postage paid in Chicago, Ill.

° Postmaster: Send address changes to Akiračiai, 9425 So. Pleasant Avenue, Cicago, Ill., 60620.

° Šio numerio redakcija: D. Bielskus, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, T. Venclova, V. Zalatorius, H. Žemelis.

° Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laišakai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia Akiračiuose svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

° Metinė 10 numerių prenumerata \$ 12.00.; atskiro nr. kaina — \$ 1.50. Prenumeratas ir aukas čekiais ar pinigų perlaidomis prašome išrašyti Akiračių vardu ir pasiūsti aukščiau nurodytu adresu.

ti neįmanoma.

Dauguma narių ansamblyje dainuoja 20-30-40 metų, bedainuodami paseno, jaunimas jų nepakeičia. Jie išsiskirsto su skaudančia širdimi, užversdami beveik penkiasdešimt dvejų metų garbingos istorijos paskutinį lapą(...)

A. Balašaitienė pasiūlė surengti viešą atsisveikinimą su visuomene, kuri jį rėmė, globojo ir mylėjo. J. Stempuzis skatino įsteigti Čiurlionio draugiją, kurioje būtų nariai ir dainos mylėtojai galėtų susiburti ir bendrauti pagal Bacho ir kitų kompozitorių draugijų pavyzdžius. O Jokūbaitienė pareiškė padėką valdybos nariams ir pabrėžė: „Jūs nestovite ant kapo duobės krašto“. J. Stempuzis pataisė nuotaiką, sakydamas: „Jūs supylėte aukštą Rambyno kalną, atlikote visus darbus pagal planą, kuriame dirbo trys kartos“.

AR VĖL LENKIJOS VIENUOLIAI LENKINS LIETUVIUS ?

L. Talaba, *Drauge* (nr. 238, 1991 m.) aprašydamas Lietuvos vyskupų ir V. Landsbergio apsilankymą Vatikane, tarp kitko taip rašo:

Vilnius yra mūsų sostinė. Vilniuje jau pradeda įsikurti diplomatinis korpusas su nuncijatura priešakyje. Vilniuje atsikuria vienuolynai, su vienuoliais, atvykstančiais iš Lenkijos. Vilniuje mes laukiame naujo arkivyskupo. Jo greito paskyrimo turėtume prašyti Šv. Tėvą.

Ar ir vėl su iš Lenkijos atvykstančiais vienuoliais nepasikartos Lietuvos lenkinimo istorija?...

TOLIMESNĖ VLIK'O SEIMO KRITIKA

J. Daugėla straipsnyje „Istorinio Vliko seimo atgarsiai“ (*Draugas*, nr. 251, 1991 m.) šitaip rašo:

Seimui besitartinant Vliko pirmininkas pakartotinai pranešė, kad Vilniuje jis yra pasirašęs susitarimą su Lietuvos vyriausybe dėl visų archyvų ir turto perdavimo. Ta pačia proga jis įsakmiai pabrėžė, kad seimas turės šį susitarimą patvirtinti. Susidarė bendras įspūdis, kad šis seimas tik vienam tam tikslui ir yra sušauktas.

Bet, deja, seime šio susitarimo tekstas net nebuvo paskelbtas. Nutarimų komisija, susipažinusi su susitarimo protokolu, priėjo vieningą išvadą, kad šio protokolo nieku būdu negalima pavadinti susitarimo vardu. O jį tvirtinti ar atmesti gali tik šiame pasitarime dalyvavę asmenys.

Ne tik seimo nutarimai ir išvados, bet ir visas šis „ypatingai svarbus“ seimas buvo kažkodėl paskubomis surengtas. Visi ankstesnieji seimai veik visada praedavo pakilioje nuotaikoje ir atstovams palikdavo gražius prisiminimus. Tik gal kelių paskutiniųjų seimų programos atstovams sukėlė kai kurių abejonių. Tačiau to negalima pasakyti apie šį paskutinįjį Vliko seimą Chicagoje. Tokio chaotiško ir palaido seimo iki šiol dar nėra buvę.

O kai iš Chicagos skridome atgal namučio, mintyse lyginome visą šio seimo eigą su visais ankstesniais tradiciniais, metiniais seimais. Prisiminėme, kad jį jau planavo ir nekantriai jo laukė net ir pirmieji Vliko steigėjai ir veikėjai. Veik visi jie jau tik iš aukštybių stebėjo šį seimą. O keli likusieji liko veik užmiršti. Veik pusimtį metų baigiamojo seimo laukė visa lietuvių tauta. Ir pagaliau sulaukė, kada buvo galima drąsiai paskelbti: „Vliko didieji uždaviniai pasiekti. Vlikas savo veiklą baigia“. Šis seimas turėjo būti Vliko steigėjų ir jo veikėjų siekimų išsipildymo apvainikavimas – didžioji laimėjimo šventė. O liko tik kažkokių prastai suorganizuotų laidotuvių slogutis.

ŽYMI JAV VEIKĖJA PARDAVINĖJA SALDAINIUS LIETUVOJE...

Gimtas kraštas (nr. 43, 1991 m.) taip aprašo buv. JAV Lietuvių bendruomenės tarybos pirmininkės ir Baltų Lygos veikėjos A. Nelsienės viešnagę Lietuvoje:

Ar greit pirksim amerikiečių „Mars“ firmos saldainių, kuriais vaišino Lietuvoje ponias Angelę? Ji, igaliota šios firmos, Vilniuje surado žmonių, susidomėjusių pasiūlymu įsigyti „Mars“ produkcijos parduotuvę, parūpinti patalpas sandėliui. Firma norėtų savo prekes parduoti visose Baltijos šalyse, taip pat Kaliningrado srityje, Baltarusijoje.

Lietuva po beveik penkių sovietinės spaudos dešimtmečių yra labai nualinta. Tvirtos, konvertuojamos valiutos jai trūksta net žaliavų, vaistų ir kitiems būtiniausiems poreikiams patenkinti. Todėl išeivių pasiūlymai už paskutinius tvirtos valiutos likučius pirkti... amerikietiškus saldainiukus mums atrodo truputi keistokai. Gerų saldainių Lietuva ir pati moka pasigaminti. Galėtų juos net eksportuoti.

SOVIETIŠKAS EMIGRACIJOS ĮSTATYMAS LIETUVOJE

Kaip rašo *Gimtas kraštas* (nr. 46, 1991 m.), Lietuvos palamentas priėmė emigracijos įstatymą, nustatantį emigracijos tvarką ir teises. Pagal šį įstatymą nebus leidžiama emigruoti tokiais atvejais:

Jame numatyti 5 atvejai, kai Lietuvos Respublikos pilietis neturi teisės emigruoti: 1) jeigu jis yra patrauktas baudžiamajon atsakomybėn; 2) jeigu neatlikęs bausmės pagal teismo nuosprendį; 3) jeigu turi neįvykdytų turtinių prievolių fiziniams ar juridiniams asmenims, neužtikrina, kad jos bus įvykdytos, ir nepateikia šių fizinių asmenų sutikimo dėl jo emigravimo; 4) jeigu jis yra šaukiamojo amžiaus ir nėra atlikęs krašto apsaugos prievolės ar jai prilygintos tarnybos ir įstatymo nustaty-

ta tvarka nėra nuo šios tarnybos atleistas, 5) jeigu jam dėl darbo pobūdžio yra žinomos valstybinės paslaptys ir nuo tos dienos, kai jis nedirba su valstybinėmis paslaptimis susijusio darbo, dar nėra praėjęs įstatymų nustatytas laikas.

Įdomu, kokias valstybines paslaptis parlamentarai turėjo galvoje svarstydami šį įstatymą?

NUSKRIAUSTO TAUTIEČIO SUSIRŪPINIMAS

Laiške *Dirvai* (nr. 45, 1991 m.) Rokas Petkevičius šitaip rašo:

Kadangi esu svetimų ir savų tautiečių nuskriaustas, todėl noriu truputį apie tai pakalbėti. Pvz., prieš daugelį metų, mūsų krašto okupantų valdžia atėmė iš manęs žemę, o dabar nepriklausomos Lietuvos valdžia atėmė pilietybę.

O dabar kai grįšiu Lietuvon, be abejo, valdžia pareikalaus, kad įsigyčiau Lietuvos pilietybę, bet aš būdamas Lietuvos pilietis, iš principo neprašysiu pilietybės. Aišku, tuomet man teks kaip „svetimšaliui“ mokėti nustatytą mokesį, kad galėčiau gyventi gimtame krašte.

Prisimename, juk Stalinas buvo apkaltinęs ir nubaudęs mus mirties bausme už atsisakymą grįžti tėvynėn. Dabar Lietuvos valdžia iš tų Stalino persekiotų pabėgėlių atėmė pilietybę.

Koks nuostabus, analogiškas sutapimas. Atrodo, kad Stalino dvasia tebėra gyva ir tebeslankioja po Lietuvą.

Gal ir be reikalo skundžiasi gerb. R. Petkevičius. Pabėgėliams, kurie nėra priėmę kitų kraštų pilietybės, atimtą Lietuvos pilietybę parlamentas vėl grąžino. Skųstis dabar gali tik tie, kurie norėtų atgauti Lietuvos pilietybę, neprarasdami turimos kito krašto pilietybės.

PASIKEITIMAS VAIDMENIMIS

Tarybinei valdžiai esant Lietuvoje, bet koks ryšis su išeivija buvo visai trukdomas. Tik retkarčiais Lietuvos gyventojai galėjo šį tą sužinoti apie išeivijos politinę ir kultūrinę veiklą iš atsitiktinai per rankas gautų laikraščių. Dabar, atrodo, įvyko pasikeitimas vaidmenimis – mes apie įvykius Marquette Parke galime daugiau sužinoti ne iš išeivijos, o iš Lietuvos spaudos. Štai *Gimtas kraštas* (nr. 45, 1991 m.) paskelbė tokią žinutę:

Vilnietis Algirdas Kuprys, viešėdamas JAV, atsidūrė Čikagos kalėjime. Čikagos lietuvių restorane „Seklyčia“ jis peiliu subadė Klaipėdos „Uostamiesčio muzikantų“ solistą Vytautą Balvaliauską bei čikagietę Kristiną Likanderytę. Jie paguldė į Čikagos Oak Launo ligoninę.

Apie tai mūsų spauda nieko nerašė, nes pas mus yra įsigalėjęs keistas slaptumo paprotys – negalima skelbti blogų žinių, galima tik patylomis šnibždėti ir skleisti gandus apie vieną ar kitą nemalonų įvykį. Tokią laikraščių laikyseną mes laikome talka nusikaltėliams

Gimtojo krašto žinutėje buvo klaidingai paskelbta, kad tas incidentas įvyko „Seklyčioje“. Tai netiesa – įvyko minimos panelės namuose. Tokių nemalonių įvykių įvyksta ir daugiau. Pavyzdžiui, per N. Metų sutikimą įvyko susistumdymas Jaunimo centre – turėjo įsimaišyti policija. Kažkodėl tie visi įvykiai yra surišti su naujais emigrantais ar svečiais iš Lietuvos.

Atrodo, kad ir jiems, ir mums turėtų rūpėti išlaikyti gerą lietuvių vardą svetimoje šalyje. Deja...

LIBERALIZMO BAIMĖ

Laiškų lietuviams 1992 m. sausio mėn. numeryje išspausdintas vysk S. Tamkevičiaus straipsnis „XX a. kankiniai Lietuvoje ir dabartis“, kuriame tarp kitų dalykų labai ryški ir vakarietiškojo liberalizmo baimė:

Mums kelia nerimą, kad kai kurie, atvykstantieji talkininkai Lietuvai, nori staiga viską pakeisti pagal vakarietišką modelį. (...) Prisipažinsiu, kad kartais stebina nesugebėjimas ar nenoras įsigilinti į dabartinę Lietuvą ir lengvapėdiškas štampanavimas: Bažnyčia konservatyvi, niekas nežino Vatikano II nutarimų etc. Yra realus pavojus, kad šios rūšies talkininkai gali atlikti Lietuvai meškos patarnavimą (...). Kai kurie talkininkai, kaip didžiausią vertybę, mums nori atnešti vakarietišką liberalizmą, kurį mes laikome šiandieninei Lietuvai ypač pragaištinga dovana.

Vysk. Tamkevičius laikomas vienu iš pažangiausių ir liberaliausių Lietuvos katalikų hierarchų. Jeigu ir jį taip baugina vakarietiškas liberalizmas, ką tada kalbėti apie konservatyvius?

AR TIKRAI MES POPULIARŪS?

Draugo (1992.I.8) vedamajame, pasirašytame R(ūtos) K(levos) V(ildžiūnienės), svarstoma išeivijos lietuvių spaudos ateitis. Ateitis, vieniems leidiniams dėl prenumeratorių stokos užsidarant, kitiems dėl bendradarbių ar redaktorių trūkumo išsikeliant į Lietuvą, atrodo nelabai šviesi. Autorė tačiau randa ir šviesesnių prošvaisčių:

Aišku, ir čia tegalimi tik spėliojimai ir nuogastavimai. Akiračiai išliks populiarūs, nes juose rašo daug jaunesnės kartos gabių mąstytojų. Kai kurie kuriam laikui gal pereis į dvikalbį leidinį, kaip keli jau yra padarę. Žurnalas skaitytoją turi praturtinti, nes čia jau ne dienos žinių reikalas (...) Lietuvoje eina puikūs meno ir mokslo Krantai, taigi duplikacijos nelabai reikalingos, o čia pas mus tą spragą užpildo Metro nys ir kiti. Tad kuriam laikui dar nereikia nuleisti rankų ir pulti į pesimizmą.

Ačiū gerb. Rūtai Klevai už komplimentus. Kiekvienam turbūt malonu išgirsti, kad esi populiarus. Nors, tiesą sakant, redakcijai toks pripažinimas kelia ir šiek tiek rūpesčio: 1968 m. pradėdami leisti mėnraštį nusprendėme, jog jį redaguosime taip, kad tiek iš dešinės, tiek iš kairės susilauktume po lygiai priekaištų. O ką daryti dabar, kai politinės kairės išeivijoje praktiškai nebeliko, o konservatyviųjų laikraščių vedamieji pradeda dalinti komplimentus?

Vyt . Gedrimas

KOKIA YRA LIETUVA?

(atkelta iš 1-mo psl.)

Sekdamas Broniaus Railos tradiciją: kronika su išgyvenimais, noriu išsakyti vieną savo paties skaudžią mintį, su kiekviena diena pernai vis įkyriau lindusia galvon.

Aš žinau, kad Lietuva yra Europoje. Lietuvoje daug europietiška mąstančių žmonių, gal net ne mažiau negu „laisvajame pasaulyje“. Deja, pati Lietuva dar nėra Europa. Šitą būtina žinoti kalbant apie Lietuvą...

Rimvydas Valatka

Vilnius, 1992.01.02

A. ŠTROMAS: SKEPTIKO LIKIMAS

Kokias mintis? Nuostaba, šokas, netikėjimas – štai kokios buvo tos mintys. Išgirdęs, kad kažkoks anoniminis kagebistas kaltina Čepaitį buvus KGB agentu, iš karto instinktyviai atmečiau tą kaltinimą kaip eilinę tos negarbios įstaigos provokaciją. Patikėti tokiu kaltinimu Čepaičiui tiesiog psichologiškai neįstengčiau. Mat, Čepaitį pažinojau daugelį metų, visiškai juo pasitikėjau, dalinausi su juo ne tik pačiomis antitarybiškiausiomis mintimis, bet ir tais savo veiklos aspektais, kuriuos visokeriopai stengiausi nuo valdžios paslėpti.

Kai 1961 metų pradžioje buvau (kartu su Tomu Venclova, Juozu Tumeliu ir Pranu Morkum) KGB tardomas, džiaugiausi, kad valdžia taip mažai apie mūsų veiklą težinanti – visi man pateikiami inkriminuojantys faktai buvo grindžiami arba grynai išorinio sekimo duomenimis, arba pranešimais KGB agentų, supusių ne mane, o Aleksandrą Ginzburgą ir mane inkriminuojančiais tų agentų būk tai nugirstais apie mane Aleksandro Ginzburgo žodžiais. Išsiginti tokių faktų, juos nuneigti arba nekaltai interpretuoti nebuvo pernelyg sunku. Atrodo, kad nuo daugumos jų ir išsigyniau. Priėjau tada labai tvirtos išvados, kad bent jau mano betarpiškoje aplinkoje KGB agentų, ačiū Dievui, nėra. O Virgilijus Čepaitis toje mano betarpiškoje aplinkoje buvo ir, pavyzdžiui, apie viską, kas buvo surišta su *Sintaksio* leidimu, labai gerai žinojo. Kai 1967 metais, gyvendamas Maskvoje, pradėjau siuntinėti į Lietuvą išseivijoje leidžiamą lietuvišką literatūrą (ją gana reguliariai gaudavau per Romą Misiūną, o, jam išvykus, per kitus Maskvoje besistažuojančius JAV studentus), kitus vakarietiškus leidinius bei pačioje Maskvoje leidžiamą samizdatą, Čepaitis buvo vienas iš mano gerųjų knygnešių.

Jei, sakau, jis būtų KGB agentas, tai mano veikla būtų labai greitai ir efektingai tos organizacijos nutraukta, o aš pats... Tačiau, bent tuo metu, nei man nieko nenutiko, nei toji veikla buvo kieno nors nutraukta. Iš to, kas čia pasakyta, o pasakyti galėčiau ir daug daugiau, seka, kad niekada neįtariau ir negalėčiau įtarti Čepaičio turint kokius nors ryšius su KGB.

Deja, dabar paaiškėjo, kad klydau. Tai liudija ir neginčijamai jo ranka rašyti dokumentai, ir paties Čepaičio prisipažinimas.

Nežinau, kiek žalos padarė Čepaitis savo pristatymais į KGB informaciniais pranešimais. Iš to, kas buvo paskelbta, atrodo, kad pranešimai nebuvo piktybiniai. Jei ir skundė Čepaitis savo kolegas rašytojus (beje, tiksliai kolektyviai), tai, kaip ne keista, už jų senarežiminius, vos ne stalinistinius nusistatymus, už nenorą persitvarkyti naujoje dvasioje, t.y. skundė tuo, už ką, pagal idėją, KGB turėtų juos tiksliai pagirti. Taigi, man neaišku, kiek nuoširdžiai Čepaitis tarnavo KGB interesams, o kiek jis vedžiojo tą įstaigą už nosies.

Pažįstant Čepaitį, visiškai nesunku įsivaizduoti, kad jo sutikimas bendradarbiauti su KGB galėjo būti motyvuotas ne tik baimės jausmu, bet ir vadinamuoju Azefo kompleksu. Kaip žinia, vienas iš Rusijos eserų partijos vadų ir tos partijos teroristinio tinklo vadovas Jevno Azefas buvo kartu ir aktyvus caro ochrankos agentas. Šitokia dviguba pozicija leido Azefui manipuliuoti ir ochranką, ir eserų partiją. Kad neišduotų savęs kaip ochrankos agentas, jis turėjo sėkmingai vykdyti kai kuriuos antiviriausybinio teroro aktus, o tam, kad nenustotų ochrankos pasitikėjimo, apie kai kuriuos eserų ruošiamus teroro aktus jis turėjo sąžiningai ochrankai pranešinėti ir tokiu būdu leisti jai su tų aktų dalyviais, jo partijos draugais atitinkamai susidoroti.

„DRAUGO JUOZO“ BYLA

Ryšium su Aukšč. Tarybos deputato V. Čepaičio prisipažinimu bendravus su KGB, *Akiračių* Redakcija prakalbino jo artimus draugus Aleksandrą Štromą ir Tomą Venclovą, pateikdama jiems tokius klausimus:

Kokias mintis Tavyje sukelia seno Tavo draugo ir įtakingo Sajūdžio bei Aukščiausiosios Tarybos veikėjo Virgilijaus Čepaičio prisipažinimas buvus KGB informatorium? Ką panašūs atidengimai žada jaunai Lietuvos valstybei? Kaip vertini AT pirmininko V. Landsbergio ilgą dėsimą atsiriboti nuo V. Čepaičio (Sakoma, jog Landsbergis apie Čepaičio išdavystes buvo informuotas 1991 m. sausio pradžioje)?

Pakomentuoti Čepaičio atvejį paprašėme taip pat istoriką Alfred Senn'ą, laimingų sutapimų dėka tapusį Lietuvos atgimimo istorijos metraštininku.

Tačiau su kuo susidoroti vyriausybėje, o su kuo jo paties partijoje, nusprendavo tiksliai pats Azefas, kuriam tokiu būdu atrodė, kad jis iš esmės vadovauja abiejoms šioms organizacijoms ir kad jis jas abi naudoja savo paties tikslams. Gal galėjo šitaip atrodyti ir Čepaičiui, kuris tos savo dvigubos rolės dėka tikriausiai pasijuto esąs galingesnis bei protingesnis ir už tarybų valdžią, ir už savo draugus, Lietuvos bei Rusijos disidentus.

Aplamai, Čepaitis buvo skeptiškos natūros žmogus. Tarybų valdžios jis nekenė ir jos antižmogišką, antitautinę prigimtį puikiai suprato. Tačiau disidentus jis niekino, iš jų visai šaipėsi, laikė juos kvailais romantikais ar bolševikinės (su minuso ženklu) prigimties žmonėmis. Už antitarybinį radikalumą ir tikėjimą antikomunistinės revoliucijos pergale jis, pavyzdžiui, mėgdavo mane visai pašiepti, dažnai vadinamas (rusiškai) „Štrom s krasnym nutrom“ (raudonosios prigimties Štromas). Padovanojęs dar 1961 m. man vieną savo vertimų knygą, dedikacijoje nupiešė mano šaržą dirigento pavidale ir užrašė: „Alikui, diriguojančiam Ernsto Bušo revoliuciniams maršams“. Gal bendradarbiaudamas su KGB ir kartu draugaudamas su Lietuvos ir Rusijos disidentais (bet niekada jokiose disidentinėse akcijose pats nedalyvaudamas), Čepaitis iš tikrųjų galvojo, kad rado sau unikalų ir už kitų kur kas pranašesnį, gudresnį bei efektingesnį pasipriešinimo sistemai būdą? Kaip ten bebūtų, jo gilus skepticizmas, matyti, neleido jam net ir juokais pagalvoti, – ne patikėti, o tiksliai pagalvoti, – kad tarybinė sistema galės kada nors, bent jam dar gyvam esant, sužlugti. O ji štai ėmė ir žlugo. Šia prasme mes, nai-vuoliai-romantikai, pasirodėme esą teisūs, o gudrus, pragmatiškas Čepaitis – neteisus. Pasirodo, ne mes apsiskaičiavome, o jisai, ir labai netgi stipriai apsiskaičiavo. Štai ir laikyk save po to pranašesniu ir gudresniu už kitus, ne tokius jau gal ir labai kvailus prietelius.

Tiesa, kai Čepaitis 1982 m. lankėsi Anglijoje (jis manęs ten nerado, nes tuo metu profesoriavau Čikagos universitete, JAV), jis rašė man iš Londono į Čikagą laiškus, kuriuose įrodinėjo, kad aš per daug skeptiškai vertinu Lietuvos tautinio bei politinio atgimimo perspektyvas. (Jis taip polemizavo su kai kuriomis mintimis, išdėstytomis mano knygutėje apie Lietuvos politinę sąmonę, kurią 1980 metais išleido Nidos leidykla Londone.) Tuose laiškuose jis, tarp kitko, pasakojo apie jaunąją Lietuvos miestiečių-inteligentų kartą, kuri visai neseniai, per pastaruosius keleris metus išaugo ir su kuria todėl man tiesiog dar neteko susipažinti. Šios, nepažinojusios baimės kartos tautinė sąmonė yra, anot jo, labai aukšta bei brandi ir todėl jis galvoja, kad šioji karta nesustos ties jokiais kliūtimis, nenurims, kol neatstatys Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės.

Aš tais Čepaičio laiškais labai džiaugiausi. Tokia informacija, iš vienos pusės, suteikė man papildomų argumentų, grindžiančių mano pažiūras dėl Lietuvos nepriklausomybės atstatymo realumo, o, iš kitos pusės,

leido man patikėti, kad Čepaitis pagaliau atsisakė savo nelemto snobiško skepticizmo ir tapo galgi net ir didesniu optimistu už mane patį. Na, maniau, jeigu jau ir Čepaitis tiki nepriklausomybės realumu, tai ji jau tikrai, turbūt, nebe už kalnų. Todėl ir nenustebau, kai sužinojau, kad atsargusis Čepaitis aktyviai įsijungė į Sajūdį ir tapo jo sekretoriumi, t.y. viso Sajūdžio organizacinės veiklos vadovu.

Kaip jau minėjau, nežinau, kiek žalos padarė Čepaitis, bendradarbiaudamas su KGB. Gal iš tikrųjų jis kai kam net ir padėjo išvengti bėdos (kaip pvz., Riman-tui Budriui). Tačiau, kaip politinis veikėjas, viešai, – ir Sajūdyje, ir parlamente, – žalos, mano nuomone, jis padarė nemažai. Paskelbęs, kad Lietuvos lenkai iš tikrųjų yra tiksliai sulenkėję lietuviai, kurie turėtų grįžti į savo tikrosios tautos glėbį, jis be galo išgąsdino tuos lenkus būk tai ruošiamu jiems nepriklausomoje Lietuvoje priverstiniu sulietuvinimu ir tuo nuteikė juos visokeriopai (net palaikant komunistus) priešintis Lietuvos valstybės atkūrimui. Lietuvių tarpe jis kurstė įtarumą, visur matydamas komunistų rezgiamas pinkles ir dažniausiai be pagrindo kaltindamas ne tik atskirus individus, bet ir gana stambias Lietuvos žmonių grupes dirbant sovietų labai ir norint atstatyti Lietuvoje sovietinę santvarką. Net įkurdamas Nepriklausomybės partiją, Čepaitis iš esmės pareiškė, kad tiksliai jisai ir jo partija yra tikrosios Lietuvos nepriklausomybės šalininkai, tuo tarpu kai kiti ar tai pasirengę pernelyg lengvai nepriklausomybės atsisakyti, ar netgi siekia palikti Lietuvą Sovietų Sąjungos sąstata. Nors jis ir pukiškai žinojo, kad lietuvių-komunistų partijos narių tarpe būta įvairių žmonių ir kad kagebistinio-partokratinio tipo absoliutūs kolaborantai sudarė tik labai nedidelę jų mažumą (pats galiu tai asmeniškai paliudyti: mes su Čepaičiu daug kartų esame kalbėję, kad žmogų reikia vertinti pagal tai, ką jis daro, o ne pagal tai, ar jis turi partijos bilieta, ar jo neturi), jis bandė vos ne visus partinius urmu užrašyti į kolaborantus ir nepriklausomos Lietuvos priešus. Tokia savo veikla Čepaitis objektyviai dar labiau skaldė ir taip jau ilgos okupacijos išdavijoje gerokai suskaldytą tautą, kiršino jos žmones, trukdė jiems visiems vienodai brangios nepriklausomybės pagrindu susiburti į vienalytį organizmą, kurio viduje be įtarimo kolaboravimu, sovietizmu ar tautos išdavyste, galėtų kurtis ir vystytis įvairios politinės partijos ir ideologinės srovės. Nemanau, kad šioji Čepaičio-pragaištinga politinė veikla būtų KGB ar kitos kokios sovietinės institucijos inspiuruota. Nemanau taip pat, kad jis ją pats sąmoningai suvokė kaip pragaištingą veiklą. Gal ir čia jo sąmonę apsprendė tas pats nelemtas Azefo kompleksas – noras išskilti ir dominuoti, kiršinant vieną prieš kitą ir tuo manipuliuojant, visus aplinkui – ar tai valdžioje, ar partijose, ar masėse.

Ką panašūs atidengimai žada jaunai Lietuvos valstybei? Nieko ypatingo nežada. Per tokius atidengimus

turės praeiti ir jau iš dalies praėjo (Rytų Vokietijoje, Čekoslovakijoje) visos postkomunistinės valstybės. Lietuva šia prasme nėra ir negalėjo būti išimtimi. Esu tikras, kad tokių kaip Čepaitis atsiranda daugiau. Jau dabar kalbama apie 17 ar daugiau deputatų, kurie buvo KGB agentais. Ačiū Dievui, šiandien šie faktai tebeturi tik istorinę ir moralinę reikšmę. Suverenioje demokratinėje valstybėje tokio plauko politiniai veikėjai gali būti žalingi tikrai tokiu atveju, jeigu jie ir toliau dirbs svetimos valstybės naudai ir teiks tai valstybei Lietuvos slaptąją informaciją. Tokių politikų negali būti daug – gal vienas, kitas, o gal net ir nei vieno. Bet tokie asmenys yra nusikaltėliai-šnipai, kurių atsiranda kiekvienoje valstybėje, ir elgtis su jais reikia įstatymo nustatytais būdais, kaip su nusikaltėliais. Taip, kad jokios rimtos problemos mūsų valstybingumui čia nematau.

Dėl Landsbergio delsimosi atsiraboti nuo Čepaičio, – aš jį pilnai suprantu. Kaip jau minėjau, aš irgi negalėjau patikėti tuo, kad Čepaitis buvo KGB agentas ir kol neperskaičiau neginčijamų dokumentų ir neišgirdau paties Čepaičio prisipažinimo, netikėjau, net nenorėjau prileisti minties, kad tai galėtų būti tiesa. Turbūt panašiai reagavo į tokią informaciją ir Landsbergis, tuo parodęs, mano nuomone, savo neginčytiną taurumą. Tarp kitko, 1991 m. sausio mėn., kai buvau Lietuvoje, man taip pat buvo oficialių asmenų pranešta, kad yra įtarimas, jog „mano draugas Čepaitis“ buvo KGB agentas. Manęs tie oficialūs asmenys prašė paaiškinti, kaip aš suprantu tai, kad, skirtingai nuo mūsų visų, 1961 metais Čepaitis nebuvo KGB tardomas ir uždavinėjo kitus panašius klausimus. Kategoriskai paneigiau pačią galimybę šį klausimą rimtai svarstyti ir tik pasakiau, kad „jei Čepaitis būtų buvęs KGB agentas, tai aš vargu ar galėčiau šiandieną čia sėdėti ir su jumis šnekėtis“. Matyt, panašiai atreagavo į šią informaciją ir Landsbergis.

Žinoma, Landsbergis yra Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, o aš tikrai privatus asmuo. Tačiau, kaip Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, Landsbergis yra surištas su Čepaičiu tiek pat, kaip ir su bet kuriuo kitu deputatu ir specialiai nuo jo atsiraboti jis visiškai neprihalo. Jis taip pat negali jo nei pašalinti iš deputatų tarpo, nei suspenduoti, nei nuimti nuo deputatinės komisijos pirmininko pareigų. Vienintelis dalykas, kurį Landsbergis galėjo padaryti, tai duoti parėdymą pravesiti tyrimą ir, tikrai teigiamai įvertinęs jo rezultatus, juos viešai paskelbti parlamente. Gal jis ir buvo tokį parėdymą davęs, tik dar neturėjo visų tyrimo rezultatų, o *Mažoji Lietuva* su *Respublika* užbėgo jam už akių. Visai kitokia situacija susidarytų, jeigu Landsbergis būtų ne parlamento pirmininkas, o ministras pirmininkas ir gautų tokią informaciją apie savo ministrą. Jis priva-

KELI BRŪKŠNIAI „DRAUGO JUOZO“ BIOGRAFIJAI

Virgilijus Juozas Čepaitis (gimęs 1937) 1961 m. baigė Maskvos M. Gorkio literatūros institutą. Prieš iškildamas į politines aukštumas Lietuvos atgimimo metu, jis vertė lietuvių rašytojų kūrinis į rusų kalbą.

1991 m. lapkričio pradžioje *Mažosios Lietuvos* ir *Respublikos* laikraščiai Lietuvoje paskelbė pasikalbėjimą su vienu buvusiu sovietų saugumo darbuotoju ir įvairią dokumentaciją, įrodinjančią, jog Lietuvos dešiniųjų lyderis Virgilijus Čepaitis nuo 1980 iki 1988 m. rudens buvo KGB informatorius, pranešinėjęs sovietų saugumui apie įvairius žmones, įskaitant savo draugus išėivijoje – Aleksandrą Štromą ir Tomą Venclovą. Vėliau Balio Gajausko vadovaujama Aukščiausiosios Tarybos komisija KGB veiklai Lietuvoje tirti pavadino V. Čepaičio veiksmus „sąmoningu bendradarbiavimu su KGB“.

Čepaičio politinės–visuomeninės karjeros iki demaskavimo Lietuvos laikraščiuose santrauka tokia:

1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio atsakingasis sekretorius.
2. Lietuvos Sąjūdžio seimo tarybos tautinių klausimų komisijos pirmininkas.

3. Lietuvos Respublikos (LR) Aukščiausiosios Tarybos (AT) deputatas.

4. LR AT Žmogaus ir piliečių teisių komisijos pirmininkas.

5. Lietuvos Nepriklausomybės partijos pirmininkas.

6. Lietuvos Nepriklausomybės partijos laikraščio *Kovo 11-toji* vyr. redaktorius.

7. St. Šalkauskio Fondo pirmininkas.

8. Vienas iš Lietuvos dešiniųjų partijų koalicijos – Lietuvos Konsultacinio seimo – įkvėpėjų ir organizatorių.

9. LR AT deputatų daugumos klubo, taip vadinamo Sąjūdžio klubo arba dešiniųjų partijų (Lietuvos Nepriklausomybės partijos, Demokratų partijos, Krikščionių demokratų partijos, Tautininkų partijos) bloko parlamente organizatorius ir vadovas.

10. Daugelio svarbių įstatymų, jų tarpe ir įstatymo projekto dėl KGB veiklos Lietuvoje, autorius bei rengėjas.

11. AT pirmininko Vytauto Landsbergio artimas draugas ir patarėjas, liaudyje vadinamas „pilkuoju kardinolu“.

lėtų įtariamą ministrą bent suspenduoti, o, informacijai pasitvirtinus, tuojau pat pašalinti iš pareigų, viešai pranešdamas apie pašalinimo priežastį parlamentui. Taip pasielgė Didžiosios Britanijos premjeras Makmilanas savo gynybos ministro Profjumo atveju. Jeigu gi ministras ar koks kitas aukštas pareigūnas ilgai ir tampriai bendradarbiavo su visiškai juo pasitikinčiu vyriausybės vadovu, tai ne tik tai tas pareigūnas, bet ir pats vyriausybės vadovas turėtų atsistatydinti. Juk tai jis jį parinko, paskyrė ir juo be pagrindo pilnai pasiklioė. Taip pasielgė Vakarų Vokietijos kancleris Vilis Brandtas, kai paaiškėjo, jog vienas artimiausių jo patarėjų bei padėjėjų Guilljomas buvo Rytų Vokietijos šnipas. Landsbergis Čepaičio jokioms pareigoms neskyrė ir jokių formalių tarnybinių ryšių su juo neturėjo. Kaip parlamento pirmininkas, jis privalėjo tartis su Čepaičiu, vienos įtakingiausių parlamento frakcijos vadovu, visais svarbiausiais parlamento veiklos klausimais. Kadangi Čepaičio frakcijos balsai dažniausiai nulemdavo, ar praeis, ar bus atmestas tas ar kitas įstatymas ar nutarimas, Landsbergiui buvo ypatingai svarbu iš anksto suderinti su Čepaičiu savo poziciją. Tokia jau yra demokratinės politikos logika ir nieko su ja nepadarysi.

T. VENCLOVA: IŠ POLITIKOS ČEPAIČIUI DERA PASITRAUKTI

Su Virgilijum Čepaičiu susipažinau turbūt apie 1957 metus. Mudu suvedė mano vaikystės draugas Pranas Morkus, porą metų studijavęs Maskvos universitete (ilgai nedelsdami jį iš ten išjojo „už politiką“). Čepaitis priklausė nedideliame Maskvos lietuvių studentų būreliui: jis buvo įstojęs į Gorkio institutą, kuris rengė būsimojus rašytojus. Tokia „rašymo akademija“ savaime yra *contradictio in adiectio*, ir nežinau, ar Gorkio institutas šiandien dar egzistuoja. Tiesa, Čepaitis lankė ne rašymo, o vertimo kursus. Jo bendrakursė buvo Pasternako podukra Irina Jemeljanova, taigi jis suartėjo su Pasternako šeima (taip pat ir su pačiu poetu) ir užmezgė plačias pažintis Maskvos ankstyvųjų disidentų sluoksniuose. Syki pernakvojau pas jį bendrabutyje, kur jis gyveno drauge su pradedančiu latvių poetu, vėliau ilgamečiu politikiniu Knutu Skujenieku. Per Čepaitį gaudavau galybę įdomios, anais laikais draudžiamos arba sunkiai randamos literatūros, sakysime, *Daktarą Živago*. Kada Čepaitis baigęs institutą grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Vilniuje, susikidavome labai dažnai.

Tuo metu Vilniuje buvo susidaręs neformalus bendraminčių ratelis, kuriam priklausė, be manęs, Romas Katilius, Aleksandras Štromas, Juozas Tumelis, tas pats Pranas Morkus ir pora kitų. Protarpiais prie to ratelio būdavo prisišlieję ir daugiau žmonių – sakysime dailininkas Kazys Valaitis, Judita Vaičiūnaitė, Aušra Sluckaitė (vėliau Jurašienė), Leonardas Gutauskas, aktorė Dagnė Jakševičiūtė (Algirdo Jakševičiaus dukra), režisierius Kama Ginkas, žurnalistas Zenonas Butkevičius. Visi buvome antikomunistiškai ir liberaliai nusiteikę ir gerokai prieš Solženicino raginimą bandėme „gyventi nemeluodami“. Vieniems tai sekėsi geriau, kitiems blogiau, bet stengėmės visi. Todėl nedarėme karjerų ir laikėmės gana bohemiškai. Nuo kitų opozicinių ratelių skyrėmės pirmiausia socialine kilme (buvo me tipiškai miestiečiai, o kai kurie, nors anaipol nevisi –

(tęsinys sekančiame psl.)

„Figaro čia, Figaro ten“: V. Čepaitis (viduryje, tarp L. Šepečio ir A. Brazausko) LKP vadovų tarpe (1988 m. ruduo)

T. VENCLOVA ...

(atkelta iš 5-to psl.)

žinomų tėvų vaikai), iš dalies ir pažiūromis. Trumpai tariant, domėjomės ne tiek Vydūnu, Mykolaičiu-Putinu ir Mačerniu, kiek Camus, Eliotu ir Mandelštamū; ne tiek Lietuvos sukilėliais ir partizanais, kiek pasaulinės politikos tendencijomis. Kas be ko, į mūsų rankas patekdavo ir Brazdžionis, ir *Lietuvių Archyvo* tomiai, ir Maceina, bet visa tai stengėmės suvokti ir vertinti plačiame kontekste. Galima tai vadinti „atitrūkimu nuo tautos“, galima – reakcija prieš provincializmą. Kaip ten iš tikrųjų buvo, paradys ateitis. Neseniai esu *Akiračiuose* rašęs apie kultūros studijų būrelį, atvaizduotą Justino Marcinkevičiaus apysakoje *Pušis, kuri juokėsi*. Tas būrelis maždaug, nors ir nevysiškai sutapo su minėtu tuoju rateliu – tiksliau, buvo jo atžala.

Virgilijus Čepaitis įsitraukė į mūsų ratelį ir, sakyčiau, net užėmė jame strateginę poziciją. Draugiškas ir vaišingas vyras, gyvenęs didokame bute, jis palaikė ryšius ne tik su mumis, bet ir su daugybe maskviečių bei petrapiliečių, įskaitant Nataliją Gorbanevską ir Josifą Brodskį. Čia ypatingą vaidmenį vaidino jo tuometinė žmona Natalija, kilusi iš Maskvos, tikinti katalikė ir religinės filosofijos (Tomo Akviniečio, šv. Teresės iš Avilos, Solovjovo...) žinovė. Su ja ir šiandien bičiuliaujuosi.

Prisimenu Čepaitį kaip darbštų, neabejojamai protingą ir sąmojingą žmogų, nestokojantį rašytojiškų gabumų (jis kūrė komiškas absurdo pjeses ir net romanas, kurių, žinoma, nesiūlė spaudai). Tebesu jam dėkingas už pažintį su tokiais autoriais, kaip Witold Gombrowicz ir Slawomir Mrozek (Čepaitis vertė Stanisławą Lemą, važinėdavo pas jį į Lenkiją ir ten taip pat turėjo plačių kontaktų). 1968 metais, kada prasidėjo „Prahos pavasaris“, Čepaitis bene vienintelis Vilniuje užsiprenumeravo čekų laikraštį *Literarni listy* ir ligi pat metų pabaigos jį gaudavo; per mėnesį išmoko čekiškai, jis vertė mums iš to laikraščio įdomesnius straipsnius – pavyzdžiui, apie tai, kaip išvengti KGB pasiklausymo aparatų.

Ar Čepaitis tuomet buvo KGB agentas – nežinau. Tiesą sakant, mūsų ratelio atžvilgiu tai negalėjo turėti didesnės reikšmės, nes savo pažiūrų nuo nieko neslėpėme, o konspiracinės veiklos beveik nevarėme. Buvo, tiesa, anas kultūros studijų būrelis, bet jame Čepaitis nedalyvavo ir apie jį nebuvo informuotas. Žymiai vėliau, kada pakrypau į rimtesnę disidentizmą, nuo Čepaičio jau buvau kiek nutolęs. Sakysime, rengdamasis rašyti atvirą laišką Lietuvos komunistų partijos CK 1975 metais, aptariau tai su Tumeliu ir Katiliumi (Štomas jau buvo emigravęs), bet ne su Čepaičiu. O Lietuvos Helsinkio grupė, kol ji neišsistėgė ir viešai nepasiskelbė apie savo egzistavimą, buvo paslaptis ne tik Čepaičiui, bet ir kitiems ratelio dalyviams.

Nenorėčiau, kad pastarojo meto įvykiai paveiktų mano dabartinius sprendimus, bet vis dėlto pasakysiu, kad vienas Čepaičio bruožas man buvo ne prie širdies. Mūsų ratelyje vyravo skeptiškas, ironiškas ir humoristinis tonas, tačiau Čepaitis savo skepticizmą kiek „persūdavo“ ir tuo išsiskyrė iš visų. Taip pat buvo pora atsitikimų, kurie galėjo mane truputį įspėti (bet neišpėjo). Štai, kelias vasaras iš eilės važinėdavau laiptoti po Kaukazą – visada „autostopu“. t.y. atsitikinėmis mašinomis, dažniausiai sunkvežimiais. Sykį nuo Tulos ligi Oriolo mane pavežė prancūzė turistė, su kuria apsikeitėme tik „s'il vous plait“ ir „merci“. Turistė, kaip ir visi tuometiniai turistai, be abejo buvo sekama. Kai su ja atsisveikinau, niekas prie manęs neprikibo, tačiau grįžus į Lietuvą Čepaitis man pasakė: „O žinai, mane

tampė ir klausinėjo, ar tu prancūzei prie Tulos ko nors neperdavai“. Po metų kitų išgirdau: „Mane vėl tampė“. (Būdinga, kad tą patį veiksmažodį – „tampė“ – sykį girdėjau iš Romualdo Granausko). Buvau tikras, kad kalbama apie tardymus, o ne apie pranešimų rašymą slapyvardžiu; ką gi, matyt, apsirikau.

1982 metų gegužės mėnesį, kai jau penkerius metus buvau emigravęs, gavau atviruką iš Čepaičio – jis tuo metu lankėsi Londone pas mūsų bendrą pažįstamą Olegą Prokofjevą. Ilgokai kalbėjau su juo telefonu ir nusiunčiau jam keletą knygų. Nuskirsti į Angliją nenuskridau, nors, neslėpsiu, norėjau. Mat, žinių apie Lietuvą, savo draugus ir artimuosius tada turėjau ne per daugiausia. Tumelis, Katilius, Morkus nevengė su manim koresponduoti (Čepaitis nerašė), tačiau ką tu pasakysi cenzūruojamame laiške?

Tai ir buvo paskutinis ilgesnis pašnekesys su Čepaičiu. Per pastaruosius porą metų tris kartus lankiausi Lietuvoje (ir dar kartą – Rusijoje), tačiau Čepaitį mačiau tik sykį (ne kur kitur, o Vytauto Landsbergio kabinete), ir tai tik pusę minutės. Bičiuliai sakė, kad jis virtęs „ekstrateritorialiu“ ir nepasiekiamu. Tiesa, Čepaitis man skambino, kviesdamas į Nepriklausomybės partijos steigiamąjį suvažiavimą, ir žadėjo ta proga papasakoti, „kas Lietuvoje iš tikrųjų vyksta“, bet pats buvau tą dieną užsiėmęs ir atvykti negalėjau. Kad aukštai palypėjęs politikas, ir dar Lietuvoje, darosi sunkiai prieinamas, manęs nenustebino. Labiau stebino – ir mane, ir visus mūsų ratelio narius – kas kita: Čepaitis, kuris anksčiau, kaip mums atrodė, laikėsi liberalių pažiūrų, toli pasistūmėjo į dešinę. O be to, kaip sakė bičiuliai, visiškai neteko humoro jausmo, labai jam būdingo jaunystėje.

Ką gi pasakyti šiandien, kada paaiškėjo, kad mano senas pažįstamas ir draugas turėjo itin negražių ryšių ir net į Angliją vykdamas apsiėmė apie savo bičiulius pranešinėti? Turbūt tiek: liūdna ir gaila. Ypač gaila Natalijos Čepaitienės, taip pat ir Virgilijaus vaikų, nes jiems visa ši istorija be abejo yra didelis smūgis. Gaila ir paties Čepaičio. Saugumas turi būdų įpauzinti ir palaužti žmones (nors ir nevisus palaužia), tačiau paslysti per tardymą yra vienas dalykas, o rašyti slapyvardžiu pranešimus – dargi, matyt, apmokamus – vis dėlto kitas. Čepaičio naudai galėčiau pasakyti tiek, kad tuose pranešimuose, kuriuos spaudoje skaičiau, iš esmės nėra kriminalo – nepasakyta nieko kas galėtų žmonėms būti tikrai žalinga. Manysčiau, Čepaitis su saugumu bandė „žaisti“ ir gal net tarėsi vedžiojant jį už nosies. Bet išmintingi disidentai į tokius žaidimus niekuomet neįsivelia, nes jie visada pralošiami.

Mudviejų santykiai su Čepaičiu, žinoma, niekada nebus kokie buvę jaunystėje, tačiau neigti ar nutylėti, kad su juo bičiuliauosi, būtų nedora. Savo knygoje *Vilties formos*, kuri dabar išėina Vilniuje, miniu Čepaitį kaip ilgametį bičiulį, ir išbraukti tų žodžių nesutinku – išbraukimas būtų grynai sovietiško mentaliteto paliudijimas. Taip pat žinau, kad nėra tokios balos, iš kokios žmogus negalėtų atsikelti, ir tikiu, kad Virgilijus atsikels. Tik jau nebe politikoje dalyvaudamas. Politikoje esama ypatingo etiketo, kurį pažeidus iš jos dera pasitraukti.

Kai dėl Vytauto Landsbergio „ilgo delsimo“ – apie tai neturiu pakankamai žinių. Valstybininkui tokiais atvejais dera delsti, kol reikalas nėra šimtu procentų įrodytas. Tačiau kada jis įrodytas, dera padaryti ir išvadas. Nors oficialiai pareikšta, kad Čepaitis nebuvo „antrasis asmuo Lietuvoje“ ir Landsbergio patarėjas, kaip tvirtina Vakarų spauda – nėra jokia paslaptis, kad jo įtaka pastaraisiais metais buvo didelė. Tai meta tam tikrą šešėlį Lietuvos vadovams, kurį reikia pašalinti. Ar jie mokės jį pašalinti – kitas klausimas.

A. SENN'AS: APMASTYMAI APIE „ČEPAIČIO BYLĄ“

Virgilijų Čepaitį pirmą kartą sutikau 1988 m. rugšėno mėn., kai Vytautas Landsbergis mane pasikvietė į specialų Sąjūdžio susirinkimą aptarti judėjimo programos metmenis. Būdamas naujokas lietuvių politiniuose reikaluose, nebuvo tikras ar mano buvimas ten bus pageidautinas. Kai mes įžengėme į Menininkų rūmus, Čepaitis kilo laiptais iš susirinkimo pastato rūsyje. Landsbergis mane su juo supažindino, o Čepaitis entuziastingai pasisveikino. Po to man nebereikėjo rūpintis, kad kas nors pritarėtų mano dalyvavimui susirinkime.

Tuo metu Čepaičio specialybė atrodo buvo, pagal anglišką posakį, „būti arti įvykių“ ir žinoti kas atsitiks ateityje. Sąjūdžio Inicijatyvinės grupės susirinkimuose, kur man yra tekę dalyvauti, jis nebuvo įžymus kalbėtojas. Taip pat jis nekalbėjo Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime. Tačiau Gedimino aikštės išskilmėse po šeštadienio vakaro eisenos jis stovėjo ant platformos tarp Algirdo Brazausko ir Liongino Šepečio priimant minios sveikinimus. (Žiūr. nuotrauką 5-me psl.)

Tomis dienomis, kai kurie Inicijatyvinės grupės nariai su manim kalbėjosi labai atsargiai, Čepaitis buvo labai paslaugus ir atviras. Lapkričio 13 d. Sąjūdžio Seimo susirinkime jis prie manęs priėjo ir pareiškė, jog girdėjęs, kad aš greitai išvykstu iš Lietuvos ir todėl norįs man papasakoti apie Demokratų partijos įsteigimą. Kada tai įvyko? – aš paklausiau. Praeitą savaitę – jis atsakė – tačiau apie tai dar niekas nežino. Kada bus pranešta? Greitai – jis atsakė.

Po to mes nesusitikome iki 1990 m. liepos mėnesio. (Kai Gorbačiovas lankėsi Lietuvoje 1990-tų sausio mėn., Čepaitis, tuo metu Sąjūdžio gensekas, keliavo užsienyje.) Jau pirmą dieną Vilniuje buvau pakviestas į „senų ir naujų“ Sąjūdžio Tarybos narių uždarytą susirinkimą. (Tą patį vakarą kai kurie buvę Seimo Tarybos nariai buvo susirinkę parengti garsųjį „Kreipimąsi“, žiūr. *Akiračiai*, 1990, nr. 10). Šio susirinkimo metu Čepaitis, Česlovas Stankevičius, Bronius Kuzmickas ir kiti džiūgaujantys pranešė vėliausias naujienas iš Maskvos. Jie buvo neseniai iš ten sugrįžę po pokalbių su įvairiomis sovietų ir rusų instancijomis.

Po susirinkimo Čepaitis draugiškai pasisveikino ir paklausė kiek ilgai būsiu Lietuvoje. Kai jam pasakiau, kad išbūsiu penkias-šešias savaites – jis paslaptinai užsiminė, jog turėsiu progą būti svarbaus įvykio liudininku. Sekančiomis dienomis, klausydamasis įvairių kalbų apie „šešėlinį kabinetą“, turinti pakeisti Kazimieros Prunskienės valdžią, aš maniau, kad apie tai man kalbėjo Čepaitis. Tačiau atrodo „Kreipimasis“ demonstravo šią kampaniją.

Šio apsilankymo metu (1990 m. rugpjūtyje) pasidariau Aukščiausiosios Tarybos sesijų sirgalius, ten praleisdamas nemažą laiką. Ten Čepaitis buvo labai aktyvus – visuomet dėmesio centre. Net kai jis pasirodė su nauja šukuosena, nusikirpęs trumpai plaukus, kiti deputatai plačiai apie tai komentavo. Man jis buvo draugiškas ir dėmesingas kaip visuomet, pašvėsdamas laiką išaiškinti kas yra Kovo 11-tosios (Nepriklausomybės) partija ir supažindinti su jos svarbiausiais nariais. (Žiūr. *Akiračiai* 1990, nr. 10). Jis net kvietė mane stoti į jo partiją, sakydamas, jog ji priimanti ir užsieniečius.

Tuo metu pranešimai apie Čepaičio nesantaiką su *Respublikos* dienraščio vyr. redaktorium Vitu Tomkum buvo respublikos laikraščių pirmuosiuose puslapiuose. Tomkus buvo išspausdinęs *Respublikoje* Čepaičio nuotrauką su pavadinimu – „Melagis“. Kai aš Čepaičio paklausiau kodėl kai kurie žmonės yra jam priešiški nusiteikę, jis atsakė: „Matote, reiškia, kad aš jiems net

kliudau kaip figūra. Kada Jasukaitytė paskutiniosios Tiesos straipsnyje irgi sukūrė tokį mitą, kažkokį baisesių žmogų, suprantat, aš ieškau dėl ko tai, kam aš kliudau? Aš žinau, kad mano figūra kliudo, būtent, partokratijai ir nomenklatūrai. Galų gale ir anksčiau, kada aš buvau Sąjūdžio sekretorius, aš irgi kliudžiau. Sąjūdžio sekretorius turėjo tam tikrą galimybę trukdyti jų planams“.

1991 m. sausio mėn. pirmą kartą išgirdau gandus, kad Čepaitis susirišęs su KGB, tačiau neturėjau tam įrodymų. Todėl pradėjau užrašinėti visus jo viešus pareiškimus, kad vėliau jie patys už save kalbėtų. Rimvydas Valatka Čepaičio tuometinę veiklą apibūdino taip: „...sausio 13-ąją paėmė į savo rankas radiją ir likusią televiziją“ (*Lietuvos rytas*, nr. 191, 1991 lapkr. 19 d.)

1991-tų sausio pradžioje Čepaitis parodė savo egzotišką įvykių supratimą: penktadienio, sausio 11-tos popietę jis televizijos žiūrovams pareiškė, jog Landsbergis yra susisiekęs su Gorbačiovu, o sausio 13-tą jis viešai paneigė gandus, kad sovietų kariuomenė buvo davusi ultimatumą dėl parlamento pastato evakavimo.* Kalbėdamasis su manim šeštadienio popietę, jis išreiškė įsitikinimą, kad sovietų kariniai daliniai parlamento nepuls.

Įdomus momentas: kai aš negalėjau gauti rezistencijos laikraščio *Laisva Lietuva*, išspausdinto sovietams užėmus Spaudos rūmus, Čepaitis nenoromis man perleido savo egzempliorių sakydamas – „Aš suprantu kodėl jums tai reikalinga“.

Sausio krizė sustiprino Lietuvos dešiniuosius. Man visados kėlė nuostabą, kaip tiksliai Čepaitis mūsų pokalbyje ketvirtadienį, sausio 10-tą išpėjo įvykių raidą. Tai įvyko prieš pat Alberto Šimėno išrinkimą Aukščiausiojoje Taryboje į ministro pirmininko postą (žiūr. *Akiračių* išleistą mano brošiūrą *Crisis in Lithuania, January 1991*, 6 psl.).

Per praėjusius du metus, būdamas Sąjūdžio Deputatų klubo galva, Čepaitis siek tiek panešėjo į politinį bosą. Jis taip pat buvo identifikuojamas kaip Landsbergio konfidantas, nors pats Landsbergis *Akiračiams* pa-

reiškė: „Čia aš, deja, turiu pasakyti labai didelį minusą sau. Neturiu labai artimų patarėjų, kurių nuomonės daug reikštų“. (*Akiračiai*, 1991, nr. 6). Gal tiksliausias Čepaičio apibūdinimas – Landsbergio „durininkas“, kontroliuojantis priėjimą prie pirmininko.

Per visą tą laikotarpį Čepaitis buvo be atvangos persekiojamas Tomkaus. Pavasarį *Respublikoje* pasirodydavo nuolatinė kolumna – „Juozas informuoja“, kurioje tariamas KGB agentas pranešėdavo apie vėliausius įvykius agentūroje. Lapkričio mėn. vienas Čepaičio gynėjų pareiškė, jog egzistuoja painiava dėl „Juozo“. „Juozas“ nėra Čepaitis (Juozas Sasnauskas lapkr. 19 d. *Lietuvos aide*). Nežiūrint to, visą laiką buvo aišku ką Tomkus turėjo omenyje.

Kai po *Mažosios Lietuvos ir Respublikos* revelacijų lapkričio mėn. kilo skandalas, Čepaičio gynėjai, susitelkę *Lietuvos aide*, nežinojo ką daryti: ar viską paneigti; ar sakyti, kad Čepaičio KGB pranešimai, paskelbti *Mažajoje Lietuvoje* ir *Respublikoje* yra klasotė; ar bandyti įrodyti, kad KGB savo laiku galėjo bet ką iš inteligentijos priversti jiems tarnauti, tuo subanalizant Čepaičio bendradarbiavimą su KGB atvejį. Anksčiau jie nerodė tokio „supratimo“, kai, pavyzdžiui, užpernai išsiuntė Antaną Terlecką persekioti Kazimieros Prunskienės.

Būtų geriausia, jeigu dabar Aleksandras Štomas ir Tomas Venclova pateiktų savo komentarus apie pasirodžiusią kaltinamąją medžiagą prieš Virgilijų Čepaitį.

*1990-tų gruodžio mėn. kai visi Vilniuje kalbėjo apie grėsiantį perversmo pavojų, V. Čepaitis *Akiračių* korespondentui aiškino, jog Landsbergis ir Ozolas per daug įsibaime, reaguoja dėl kiekvieno menkniekio. Iš tikrųjų padėtis yra visai kitokia: Lietuva greitai gaus nepriklausomybę o tada jai grės komunistų (suprask brazauskininkų) perversmas iš vidaus. (Žiūr. „Gruodžio mozaika“, *Akiračiai*, 1991 m. nr. 226.) – Red.

SPAUDOS BĖDOS LIETUVOJE

Spaudos krizė Lietuvoje, prasidėjusi valstybei praeitų metų rugpjūčio gale perėmus Valstiečių laikraštį, pasiekė kulminaciją lapkričio 30 d. kai nuo vyriausybės nepriklausomi laikraščiai *Lietuvos rytas*, *Respublika*, *Tiesa* ir *Vakarinės naujienos* išėjo tuščiais puslapiais, taip pradėdami savaitę laiko trukusį spaudos streiką. Prie streiko prisidėjo ir eilė provincijos laikraščių. Svarbiausios priežastys, privedusios prie streiko, buvo šios:

1. Pritaikymas spaudai 25 procentų pridėtinio mokesčio. (Aukščiausias akcizo mokeskis, 11 proc., Vakarų Europoje iki šiol buvo Airijoje. Daugelyje šalių, tarp jų ir JAV-se, akcizo mokesčio laikraščiams iš viso nereikia mokėti.)

2. Poligrafinių resursų skiriamas pirmiausia valstybinei spaudai (*Lietuvos aidui*).

3. Oficialių valstybės pareigūnų dažnas atsisakymas teikti informaciją nepriklausomos spaudos žurnalistams, tuo pažeidžiant veikiantį Spaudos įstatymą.

4. Vyriausybės nusistatymas nusavinti laikraščius, kurie anksčiau priklausė komunistų partijai ar jos satelitinėms organizacijoms (pvz., *Lietuvos rytas*), o dabar, įstatymo nustatyta tvarka, yra privatizavęsi ir tapę ekonomiškai bei politiškai nepriklausomi. Tokį vyriausybės ketinimą rodo referento J. Razmos pareiškimai de-rybose su streikuojančių laikraščių atstovais ir *Valstie-*

čių laikraščio perėmimas.

Prasidėjo derybos tarp vyriausybės ir nepriklausomų laikraščių atstovų. Tarptautinės Vakarų Europos žurnalistų organizacijoms siuntė valdžiai protesto laiškus. Tada vyriausybė suminkštino savo pozicijas, o laikraščiai nutraukė streiką. Kadangi Lietuvos žurnalistų sąjunga palaikė nepriklausomą spaudą, gruodžio viduryje radikaliai nusiteikusių žurnalistų mažuma įkūrė žurnalistų sąjungai priešišką Lietuvos žurnalistų draugiją. Ši reorgiško pobūdžio organizacija yra smarkiai palaikoma vyriausybės ir Aukščiausiosios Tarybos pirmininko V. Landsbergio.

Trečiajame Sąjūdžio suvažiavime, įvykusiame gruodžio mėn. Vilniuje, AT pirmininkas (o dabar jau ir naujasis Sąjūdžio garbės pirmininkas) V. Landsbergis kritikavo nepriklausomą spaudą, kaltindamas ją noru diktuoti Parlamentui ir Vyriausybei, mesdamas šešėlį, kad ji kažkam priklauso – yra „tampoma už virvučių“, ir sakydamas netiesą, kad praėjusių metų sausio 13 d. nepriklausomai spaudai labiau rūpėjo *Lietuvos aide* išleidimas, negu Lietuvą ištikusios nelaimės... V. Landsbergis kalbėjo:

Mes paskelbėme – Sąjūdis, Kaune 1989-ųjų vasario 16-ąją, Seimo deklaracijoje, kad gyvensime nepriklausomi nuo bet kurio diktato. Kaip matėme, net

žodis „nepriklausomybė“ gali būti sujauktas ir apmėluotas. O „nepriklausomai nuo diktato“, tai ir nuo korrumpuotos, apsimelavusios „4-osios valdžios“ (spaudos – Red.) diktato, kad nedora 4-oji valdžia, nediktuotų nė vienai – nei Parlamento, nei Vyriausybės valdžiai.

(...) Dabar, kai už virvučių tampomi žurnalistai vadina save nepriklausomais, jų vis tenka ir tenka klausti jau antri metai: ar jūs tikrai nepriklausomi net nuo sąžinės? Nes tik per sąžinę ateis ir bus realizuota mūsų viltis turėti nebūtinai „nepriklausomą“, bet neme-luojančią žurnalistiką. Tai mūsų kryptis į vilties, o ne į beviltiškumo žurnalistiką. Juk matome, kaip yra dirbama, formuojant Lietuvoje beviltiškumo jausmą.

Ir dar laisvė, laisvės sąvoka. Skaitėme, matėme ir piktinomės, kas spekuliuo žodžiais „Laisva Lietuva“: tie, kurie visus norėtų suvaryti į savo koncerną, kurie išsidavė tomis apsimesto streiko dienomis, kas buvo užimti Spaudos rūmai ir kai jau buvo ruošiamas puolimas prieš pagrindines nepriklausomybės tvirtoves. Jiems didžiausias sukrėtimas buvo tai, kad išėjo „Lietuvos aidas“! Parašyta, atsispausdino, tai tokie „laisves kovotojai“. Žinoma, jie pergyvena, ar pavyks jiems monopolija: užgrobti visą spaudą ir turėti tokią laisvę, kaip sovietų. Juk buvo skelbiama šalis, „kurioje taip laisvai kvėpuoja žmogus“, kitos tokios šalies pasaulyje nesurasi.

Visai kitokią ir mums labiau suprantamą poziciją nepriklausomos spaudos atžvilgiu užėmė JAV valdžios pareigūnas Valdas Adamkus, praeitą rudenį su valstybės departamento delegacija lankęsis Lietuvoje. *Kauno tiesai* duotame pasikalbėjime, persispausdintame *Lietuvos ryte* (1991, gruodžio 13 d.), jis pareiškė:

Pirmąkart po 20 metų iš Lietuvos išvažiuoju labai liūdnas ir nusiminęs. Aš nesuprantu, kas dedasi Lietuvoje (...) Negali būti nė kalbos, kad žurnalistai, reiš-kiantys savo nuomonę ir kritikuojuantys valdžios klaidas, yra priešai. Tuomet padaryčiau išvadą, jog mūsų ateitis yra labai miglota – nesam labai nutolę nuo to, nuo ko bėgom ir prieš ką kovojom. Vieną lūdą pasti? Vakarai nesupranta ir nesupras. Jei aš bučiau spaudos žmogus – būčiau įžeistas kai kurių kalbų. Stebina ir patys žurnalistai – išvadinti kolegas „komunistais“, „pučistais“ nedaro jiems garbės. Apskritai to žodžio „komunistas“, „komunistinė“ palinkėčiau atsisakyti – jis beprasmiškas.

Beprasmiškas, mūsų nuomone yra valdžios konfliktas su „nevalstybine“, t.y., ne valdžios žinioje esančia spauda. Valdžios pastangos perimti beveik visą spaudą į savo rankas nepasisėkė. Daug nepriklausomai Lietuvos spaudai padėjo užsienio spauda ir tarptautinės žurnalistų organizacijos, nes Vakarų demokratinę kraštų visuomenę labai gerai supranta, kad ten, kur nebėra nuo valdžios malonės nepriklausomų laikraščių, demokratija nebeišsilaikys. Valstybės pinigais leidžiamame dešiniųjų „valstybės“ laikraštyje valdžia dabar priekaištuoja nepriklausomos spaudos žurnalistams, kad šie, paskelbdami spaudos streiką ir apie savo bėdas su valdžia informuodami užsienio žurnalistus, pakenkė Lietuvos geram vardui. Mums atrodo priešingai. Vakarų valstybės į iš Sovietų imperijos išsilaisvinusius kraštus dažnai žiūri su įtarumu ir nepasitikėjimu, ir abejoja demokratine jų ateitimi. Lietuvos nepriklausoma spauda parodė, kad nežiūrint beveik pusę šimto metų trūkusios bolševikinės priespaudos, demokratijos ir spaudos laisvės principai ten saugomi ir ginami. Lietuvos geram vardui tai tik į naudą.

Akiračių red.

J. Tamulaičio nuotr.

Su Lietuvos Dailės muziejaus direktorium Romualdu Budriu kalbėjoms Lemonte, jam čia atvažiuavus atidaryti jo paties atvežtos Vilniaus Dailininkų Grupinės parodos, prieš tai rodytos Čikagoje VLIKO suvažiavimo proga. (Kalbėjosi A. T. Antanaitis)

R. Budrys – aukštaitis, gimęs 1933.VII.26. Vertimuose, Radviliškio rajone. 1959 m. baigė Dailės instituto keramikos specialybę ir nuo to laiko dirba Lietuvos Dailės muziejuje. Einant direktoriaus pavaduotojo pareigas, jo pastangomis buvo įkurtas Palangos Gintaro muziejus (1963), Klaipėdos paveikslų galerija (1973), Juodkrantės miniatiūrų muziejus (1976), Verkių Rūmų muziejus (1976). Nuo 1979 m. Budrys yra Lietuvos Dailės muziejaus direktorius.

– Kokios iš tikrųjų yra Jūsų „valdos“?

– Lietuvoje yra du dailės muziejai ir abu renka Lietuvos dailę. Čiurlionio Dailės muziejus Kaune susiformavo nepriklausomybės laikais ir ypatingai sustiprėjo 1965-1990 metų laikotarpyje, kada buvo suvežti kolekcionieriaus Mykolo Žilinsko padovanoti paveiks-lai: virš 1,600 Vakarų Europos dailės darbų rinkinys. Vilniuje muziejus buvo įkurtas 1940 metais, senojoje Vilniaus rotušėje, sostinę gražinus Lietuvai. Čia sukaupti senieji Lietuvos dailininkų darbai, pradedant viduramžiais ir baigiant XIX amžiaus romantizmu. Šalia pagrindinių rinkinių, turime keletą specializuotų filialų. Vilniaus paveikslų galerijoje sukaupta seniausia dailė. Anksčiau ji buvo Archikatedroje, o dabar jai gavome Katkevičiaus rūmus, kur ji ir bus atidaryta 1992 m., tuos rūmus pilnai atremontavus. 1997 m. bus restauruotas antras pagrindinis pastatas ir įrengtas Nacionalinei galerijai, apimančiai nuo pirmosios dail. M.K. Čiurlionio parodos 1907 m., kada prasidėjo nauja dailės era: Čiurlionis, Zmuidzinavičius, Rimša ir t.t. Dar yra Dovanotų kolekcijų galerija Jonušo Radvilos rūmuose, Taikomosios Dailės muziejus Žemutinės pilies rūmuose, Dvarų kultūros ekspozicija Verkių rūmuose...

– Kas buvo nuveikta per pastaruosius penkiasdešimt metų?

PASAKOJA ROMUALDAS BUDRYS

IR MES NESAM TOKIE VARGDIENIAI...

– Muziejus pradamas eksponatų rinkimu. Tą ir darė dail. Adolfas Valeška jau 1940 metais. Bet okupacijų metai labai riboja muziejinę veiklą. Eksponatų rinkimas išsiplėtė 1955 metais. Kasmet buvo daromos ekspozicijos po visą Lietuvą. Jeigu 1940 m. muziejus turėjo apie 1,300 kūrinių, tai 1991 m. jų jau turime apie 200,000. Kadangi Lietuvos klimatas drėgnas, tai kūriniai veikia nyksta ir sensta. Įkūrėme vienintelį Lietuvoje restauravimo-konservavimo centrą. Šiuo metu jame dirba 74 aukštų kvalifikacijų specialistai. Tame centre restauruojama viskas, nuo archeologinių akmens amžiaus radinių, iki tekstilės, baldų ir meno kūrinių. Ten vyksta ir tyrinėjimai rentgenu bei kitais aparatais. Mes nustatom ar kūrinys yra originalas, susekam gedimo priežastis ir laipsnį. Restauruojame nuo pusantro iki dviejų tūkstančių kūrinių per metus. Tai savotiška meno vertybių liginė. Tas P. Gudyno įkurtas centras ir yra labiausiai reikalingas paramos, nes jis davė pagrindą visų Lietuvos muziejuose sukauptų vertybių restauravimui...

Šalia pagrindinio muziejaus darbo – kaupti profesinę Lietuvos vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūrybą, bei liaudies meną, kurio mes turime apie 40,000, tiesiog milžiniškus rinkinius – mes esame suformavę unikalūs siauro profilio filialus, kaip, pvz., Gintaro muziejus Palangoje, Tiškevičių rūmuose. Ten vaizduojamas gintaro atsiradimas, morfologija, gintaras gamtotyroje ir istorijoje, ką jis reiškė Lietuvai ir kaip buvo naudojamas. Didžiausi specialistai pripažįsta, kad tai tikrai unikalūs muziejus ir tinkamai reprezentuoja Lietuvą kaip gintaro kraštą, o mes tai tenai ir moksliskai įrodome. Gintaras gi buvo ir svarbiausias prekybos objektas, sujungęs Lietuvą su antika. Gintaras ir vaškas.

Klaipėdoje įkūrėme unikalų laikrodžių muziejų. Nuo vandens, ugnies, saulės laikrodžių iki moderniausių elektroninių – viskas parodoma pavyzdžiais. Rodome ten ir paveikslus, vaizduojančius laikrodžius. Nupirka visa XIX a. pradžios laikrodžių dirbtuvė, kuriai skirtas visas kambarys. Yra XVI a. unikali Žygimanto Augusto dėžė su jo herbais, kompozicijomis – labai vertingas meno kūrinys... Korintiniai laikrodžiai, jūrų kapitonų laikrodžiai, Lietuvoje naudoti saulės laikrodžiai ir kt.

Prie Lietuvos Dailės muziejaus mūsų globoje yra Teatro ir Muzikos muziejus, sukaukęs didžiulius teatro ir muzikos istorijos fondus. Ten yra žymiausių teatro dailininkų kūriniai, režisierių, dainininkų, šokėjų, aktorių palikimai, šimtai tūkstančių įvairiausių nuotraukų. Šiuo metu baigiamas atremontuoti istorinis pastatas, kur XIX a. gyvavo Vilniaus teatras, kuriame gastroliuodavo pasaulinio mąsto garsenybės, važiavusios gastroliuoti į Rusiją. Artimiausiu laiku ten persikels į saugyklas visokie fondai, rinkiniai ir bus pradėtos ruošti ekspozicijos. Taip pat ten yra ir unikalūs muzikos instrumentų rinkiniai. Stokojame medžiagos iš išeivijos teatrinės veiklos, bet tikimės ją papildyti. Kai bus atidaryta pirmoji ekspozicija, šis muziejus atsiskirs kaip Lietuvos Teatro, Muzikos ir Kino muziejus. Mūsų tikslas buvo padėti jam susikurti ir tai truko apie trisdešimt metų. Dabar jau laikas „dukra“ ištekinti ir išleisti...

Juodkrantėje turėjome įdomų ir populiarių miniatiūrų muziejų, bet jis buvo įkurtas bažnyčioje, kurią reikėjo atiduoti tikintiesiems ir muziejų teko uždaryti. Dalį jo eksponatų rodome parodų salėje.

Renavo dvare, netoli Mažeikių, įrengėme Lietuvos

Dvaro interjerų muziejų. Ta kultūra buvo labai nunio-kota. Ten yra paveikslai, portretai, skulptūros. Rodom viską kaip Lietuvos kultūros dalį. Tai vis priedai prie pagrindinio tikslo. Dabar ypač daug dėmesio skiriame muziejų apsaugai ir apskaitai, dokumentacijos pervedimui į elektroninę atmintį – tai, kas daroma viso pasaulio muziejuose. Labai daug išmokau pabuvojęs 1989 metais Amerikos Muziejų asociacijos suvažiavime ir susipažinęs su problemomis bei jų sprendimais. Pradėjau tas žinias pritaikyti Lietuvoje...

– Papasakokite daugiau apie Jūsų šiandieninius tikslus ir uždavinius nepriklausomybę atgavus.

– Būtinai reikia sukurti ar sustiprinti muziejaus materialinę bazę, plėsti patalpas, saugyklas, aprūpinti šiuolaikine apsaugos technologija. Okupacijos metais muziejai būdavo talpinami uždarytose bažnyčiose. Atgavus nepriklausomybę, veikiant restitucijos įstatymui, pirmiausia gražinome Vilniaus archikatedrą-baziliką (kurioje buvo Vilniaus paveikslų galerija), paskui – Visų Šventųjų bažnyčią (kurioje buvo liaudies meno kūriniai), Šv. Kotrynos bažnyčią (kurioje saugojom muziejinę įrangą), Petnickio cerkvę (Didžiojo kunigaikščio Algirdo žmonos statytą, kurioje buvo Mažoji Vilniaus galerija su miniatiūrinės dailės darbais: medaliais, plaketėmis ir kitokiais dalykais, labai svarbiais Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės istorijai), jau minėtą Juodkrantės bažnyčią, ir t.t. Visas patalpas prieš gražindami turėjome atremontuoti ir sutvarkyti, kas pareikalavo labai daug lėšų. O dabar mums reikia vėl atremontuoti ir pritaikyti naujai gaunamus rūmus, savo ruožtu reikšmingus architektūros paminklus – Katkevičių rūmus, Jonušo Radvilos rūmus, kuriuose patalpinama dovanotų kūrinių galerija. Buvusio Revoliucijos muziejaus rūmus dabar žymiai išplėsimė. Ten įkurdiname XX a. Lietuvos dailės galeriją.

– Koks buvo Jūsų dabartinės kelionės į JAV tikslas ir kaip ji pavyko?

– Man buvo pavesta palydėti Vilniaus Dailininkų grupinę parodą ir ją atidaryti čikagiškėje Čiurlionio galerijoje ryšium su VLIKO baigiamuoju seimu. Bet man taip pat rūpėjo ir mūsų išeivijos kūrybinis gyvenimas, dailininkų palikimai. Lietuvoje jau gavome dail. J. Rimšos, iš Australijos – grafiko V. Rato, iš Kanados – T. Valiaus, iš JAV – P. Augiaus, A. Galdiko, A. Varno ir kitų dailininkų darbus, o dabar ir V. Petravičiaus. Turim dideles V. Vizgirdos, V.K. Jonyno, V. Igno dailės darbų ir V. Kašubos skulptūrų kolekcijas. Esame suruošę daugelį parodų. 1988 m. buvome eksponavę 80 dailininkų kūrybą. Tai pagrindinis tautos turtas...

Man buvo įdomu susipažinti su Lietuvai rinktais ir renkama kūrinių Čikagos Čiurlionio galerijoje ir kitur, su globėjais aptarti kada ir kokiais būdais jie sugrįš į Lietuvą. Be to į pasaulį yra pasklidę daug vertybių, susijusių su Lietuvos istorija: retų dokumentų, žemėlapių, numizmatikos, retų knygų... Dominės visų jų likimu. Galvojame kaip visa tai turėtų sugrįžti ir papildyti Lietuvos muziejus. Turiu nuliūdęs pasakyti, kad kolekcionieriai užbėga mums už akių ir retos vertybės patenka į aukcionus. Teko dalyvauti Broniaus Kviklio metinėse, VLIKO seime ir kitose sueigose, kur susitikau ir susipažinau su daugeliu šviesių asmenybių. Esu tikras, kad ir pas jas visokio Lietuvai reikšmingo turto yra.

Jaunoji karta, deja, ne viską vertina, ką sukauptė jų tėvai ir seneliai. Bijau, kad, pavyzdžiui, talentingo lietuvių dailininko Alberto Veščiuo darbų visas konteineris nebegrįžtamai dingso.

Čia esant kilo mintis Lemonte, kur dabar eksponuojama mano atvežta paroda, įkurti Lietuvos muziejinį fondą, į kurį gera valia būtų pradėtos kaupti dvasinės vertybės, bylojančios apie Lietuvą ar turtinančios Lietuvą. Tas fondas praturtintų ir Pasaulio Lietuvių Centrą ir būtų bazė, iš kurios jos grįžtų į Lietuvą, pagal donotojo norą ir valią. Šitai mano minčiai pritarė daug šviesiausių išsivijusių asmenų. Vienas kitas, žinoma, ir užprotestavo... Mes nieko nenorime gauti neteisėtu būdu ar bloga valia. Mano pagrindinis rūpestis, kad ateities Lietuva sustiprėtų dvasiškai ir morališkai, kad

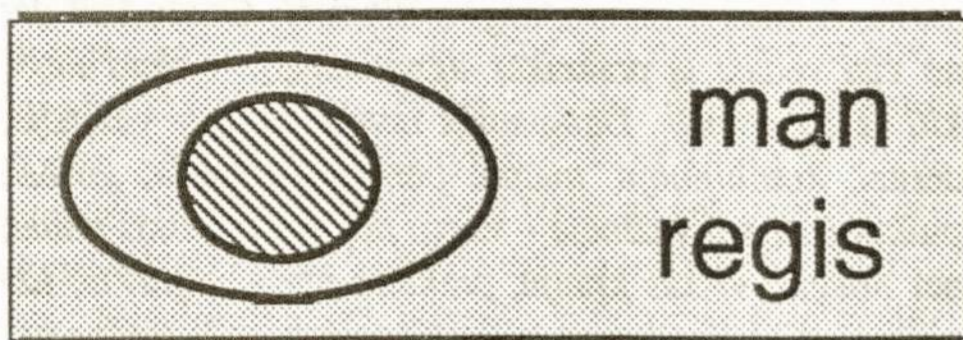
jos vaikai būtų išdidūs, kūrybiški ir pilnateisiai savo tautos nariai. Tie turtai turi būti perduoti Lietuvos ateičiai, jos savimonei, jos reprezentacijai turtinti.

– Kur dabar stovi Lietuvos dailė?

– Beveik keturiasdešimt metų pastoviai gyvenau dailės gyvenimą, jį seku ir matau. Šiandien Lietuva labai politizavosi ir jos kūrybinis procesas „tūpčioja vietoj“. Jaunieji klaidžioja kosmopolitiniuose horizontuose, atsiduria aklavietėse ir tai turbūt natūralu... Mūsų mokykla visada daugiausia orientavosi į prancūziškosios post-impresionistinės mokyklos lygį. Socialistinis realizmas mūsų menui buvo stabdis. Kada išeiname į Europos centrus, gal ir pajuntam savo provin-

cialumą, nors visada save laikėme Vakarų Europos kultūros tęsėjais. Tegul ta Europa ateina pas mus su savo kultūra ir mes ją priimsim, nors mūsų kultūros procesai yra kiek kitokie...

Bet, iš kitos pusės, ir mes nesame tokie vargdieniai. Mes išsaugojome savo kalbą, folklorą, tautinį meną. Kaip tik tuo, manau, ir esame pasauliui įdomūs. Tai ir turėtų mums duoti bazę savajai kultūrai kurti. Ko labiausiai turėtumėm vengti, tai to kičo, pseudokultūros, kuri dabar visur plūsta per žurnalus, filmus, video juostas ir gali mus nuslopinti. Mūsų žymusis meno kolekcionierius M. Žilinskas mane jau prieš daugelį metų mokino, kad mes, ir gyvieji ir mirusieji, paduotumėm vieni kitiems rankas ir statytumėm ateities Lietuvą. Tokia ir yra Lietuvos Dailės muziejaus misija. □

TAŠKAI IR DAUGTAŠKIAI

Nemanykite, brangūs skaitytojai, kad aš čia taikstausi jus nustebinti savo išmintimi. Anaipol. Perrašau tai, kas protarpiais ateina į galvą. O tai, kas ateina į galvą, niekada nepasižymi išmintimi. Juo labiau kai galva yra visiškai blaivi.

Neįsivaizduoju, ar aš kada nors suvoksiu viską, ko dar neparąšiau. Gal tik sekančiame amžiuje. Tada neparąšytų raštų bus visas kalnas, o ligšiol parašytų tėra tik nežymus žiupsnis.

Iš to kupstelio bandau kai ką įdomaus išknisti. Vargė vargeli mano – randu daugiau apmūsųjusių taškų, nei sakinių.

* * *

Štai taškas. Štai ir prieštaškis, ir potaškis.

Vadinkime prieštaškį kontrapunktu, kurį labai mėgo Bachas.

O potaškį? Galbūt – koda, kuri uždeda simfonijai tašką.

Pavadinome, nepagadinome. Juk ar taip, ar kitaip pasakius, vis tiek bus neaišku. Svarbu, kad šitaip postringaudami, jau ką nors ypatingo filosofiško renčiame. Išėina lyg ir dvasinis dienoraštis. Be datų. Improvizacija. Žodinė akrobatika, turinti daug bendro su mūsų žodinga poezija, su daugiakampiu žvelgimu į reiškinių. Ar net žiūrėjimu užsimerkus. Tokiu atveju kai kada ima šmėkščioti pašamonės chimeros. Freudinės paslaptys.

* * *

Visada mėgau tašką. Ne dėl to, kad jis buvo ant balto popieriaus lakšto tēkštas rašalo ženklas. Veikiau dėl to, kad taškas reišė sakinio pabaigą. Buvau įsitikinęs, jei taškų rašinyje yra daug, tekstas yra kur kas sklandesnis ir suprantamesnis. Juk nelengva skaityti sudėtingą straipsnį, kur mintys bei išvados griūva viena ant kitos, kur slobiniški periodai praryja visus taškus. Dar blogiau, kai šitokioje lavinoje telkiasi tarptautinio žodyno mazgai: adoracijos, aspektai, konceptai, idiosinklacijos, supozicijos, devastacijos, konfrontacijos, remarkos ir pan.

Patinka man sakiniai (neatsimenu, kas juos yra parašęs, nemanau, kad aš): Diena taškosi lietaus taškais. Skvarbūs vėjo gūšiai juos paverčia brūkšniais. Lašai varva kableliais praeivio veidu. Žmonės kaip klaustukai skuba gatve.

Mat kaip gražiai su skyrybos sąvokomis sukuriama

vaizdinga proza.

Nemanykite, kad užmiršau daugtaškį. Man kažkodėl daugtaškis reiškia liūdną atsiskyrimą, ko nors netekimą. Kartais net pikta nenorą, kad tai, kas brangu, pradingtų nežinioje.

Neseniai daugtaškio tema, grįžtant iš miesto, susidėstė keistokas (suprantama, ir skystokas) eilėraštis. Būtent:

.....

Prabėgo daugtaškis...

Nepavijau... Susimąščiau:

Gyvenimas su daugtaškiais

ne sykį užgula savijautą.

Užima ūpas iš šaudyklės

paleisti šūvių prapliupas,

ar motociklu pasileidus

juos paeiliui suknežinti.

.....

Ir vėl taškų gaudi eile.

Už jos matau ne Ją, o medį

šaukiantį prie kryžkelės:

Su brūkšniais ir taškais

Ji nuvažiavo, dingso, žuvo!

O tu, kaip visad atsilikęs,

su neiššautais šūviais,

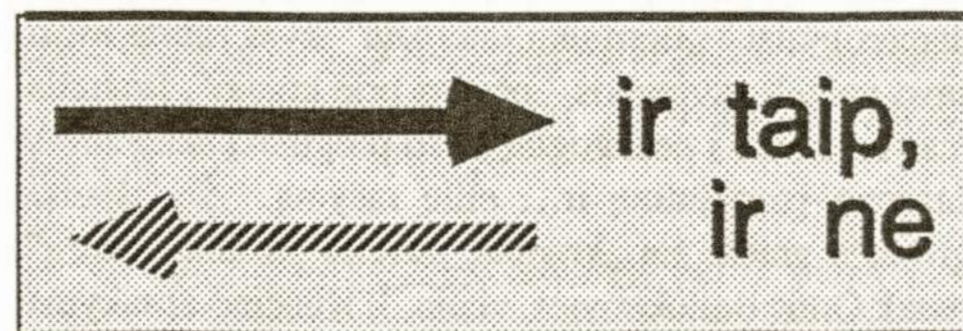
ketinimu įjautrintas,

apraudi Jos dingimą.

Du sentimentalūs posmai. Ir be aiškinimo aišku, kad Ji yra moteris arba mylimoji. Matote, prie ko priveda daugtaškiai. Prie jos praradimo, ieškojimo. Net prie piktų ketinimų pagauti tai, kas nepagaunama. Prie neiššautų šūvių, prie raudos.

Toks yra gyvenimas, brangūs skaitytojai. Ne vien tik politika, kuri dažniausiai remiasi kelių dvitaškių aki-stata.

Pr. Visvydas

PORA KLAUSIMŲ T. VENCLOVAI

Savo pasikalbėjime su Vokietijos literatūrologe Kristina Baše T. Venclova daro tokį priekaištą Justinui Marcinkevičiui: „Aš būčiau tylėjęs ir niekados nepriekaištavęs, jei jis pats (Marcinkevičius) nors kartą būtų pasakęs: tai buvo labai seniai, aš buvau jaunas, aš klydau, dabar aš manau kitaip, šito romano (*Pušis, kuri juokėsi*) nepripažįstu, laikau jį savo klaida“ (*Literatūra*

ir menas, 1991.X.19). Berods, dar ir ligi šiol tokios išpažinties Marcinkevičius nepadarė ir nesikiša į gana karštus ginčus, kuriuos sukėlė Lietuvoje T. Venclovos ir A. Štromo viešas jo užsipuolimas per televiziją.

Tačiau tame pačiame pasikalbėjime su ta vokietaite T. Venclova atliko ir savo labai įdomią išpažintį, kuri man sukėlė bent porą klausimų. Pirmiausia, nesuprantu, kodėl Venclovai reikėjo laukti Vengrijos sukilimo, kad jis nustotų tikėjęs komunizmu. *Nota bene*: Vengrijos sukilimas įvyko 1956 m., kai Venclova jau buvo 19 m. antro ar trečio kurso studentas Vilniaus universitete. Nejaugi ligi tol jis nieko nežinojo nei apie partizaninį karą, nei apie masinius trėmimus į Rusijos šiaurę, nei apilamai apie Lietuvos okupaciją. Tikrai jis turėjo gyventi visiško anachoreto gyvenimu.

1940-41 m. buvau mokytojas Kauno VI gimnazijoje Šančiuose. Labai gerai žinau, kaip jautriai net žemesnių klasių mokiniai pergyveno laisvės netektį ir Lietuvos okupaciją, kuri tada dar nebuvo parodžiusi visų savo aštrių dantų. Tai galėtų paliudyti ir rašytojas Kostas Ostrauskas, kuris tuomet mokėsi toje pačioje VI gimnazijoje. Vyresnių klasių mokiniai net jau dalyvavo 1941 m. birželio m. sukilime. Užtat gerokai nuostabu, kad studentas T. Venclova, slapta su kolegomis studijuodamas Kantą ir Mejerholdą, visiškai nieko nenuvokė, kas dėjos čia pat Lietuvoje. Nejaugi jo aplinkumoje visi manė, kad Lietuva savanoriškai įsijungė į Sovietų Sąjungą ir laimingai gyvena „thereafter“.

Negaliu suprasti ir kito dalyko toje pačioje Venclovos išpažintyje. Jis sako, kad Lietuvoje buvo dvi grupės žmonių: „Vieni saugojo garbę – tai disidentai, kiti saugojo tautos gyvastį – tai oportunistai“. Nežinau, kaip atsirado disidentų žodis sovietinėje Lietuvoje. Greičiausiai jis pasiskolintas iš Maskvos ar Leningrado (dabar Petrapilio), kur tikrai galėjo atsirasti žmonių, kurie nebenorėjo sėsti prie to paties stalo su Kremliaus valdovais. tokia ir yra tikroji žodžio disidentas reikšmė. Disidentų problema buvo labai aktuali XVI-XVIII a. Lietuvoje, kai dominuojanti katalikų bažnyčia nenorėjo prileisti prie bendro stalo įvairių kitų krikščioniškų bažnyčių.

Tačiau koks bendras stalas gali būti tarp okupacinės valdžios ir okupuoto krašto? Visas kraštas daugiau ar mažiau priešinosi tai okupacijai ir gynė savo garbę ir gyvybę (galbūt net neišskiriant nei Paleckio, nei Sniečkaus). Nė vienas kraštas nenori būti okupuotas. Nors atviras pasipriešinimas buvo neįmanomas, dvasinė rezistencija nuolat stiprėjo. Į ją įsijungė gan greit visa tauta, ką aiškiausiai paliudijo Persitvarkymo sąjūdis. Lietuvos žmonės galima buvo skirstyti į romantikus ir realistus, bet ne į disidentus ir oportunistus. Disidentas okupuotame krašte yra tai, ką logika vadina *contradictio in adjecto* (prieštaravimas būdvardyje).

Vincas Trumpa

ŽIBANTIS VABALĖLIS AR RIMTAS PAŽADAS

„Dažną trumpą novelę veikiausiai būtų galima lyginti su greitosiom ant popieriaus lapo brūkšteltu piešiniu – kitas daiktas, ar tas piešinys vykęs; daugelis dalykų tokiame darbelyje irgi tik numanomi – popieriaus lape jų nėra. (...)„Kiek tokių piešinių ar novelių, it popieriniai lėktuvėliai, nuplasnoja į niekur – neretai žaismingų, trumpučių akimirku, kurias ir po ilgesnio laiko su šypsenėle prisimeni...“

Taip vieną savo miniatiūrinių rašinių (autorius juos vadina neutraliu „apsakymų“ terminu) pradeda rinkiniu *Vaizdas į mėnulį* debiutuojantis Jurgis Kunčinas.

Žinia, ne kažin kaip originalu lyginti prozos kūrinių su eskizu ar greitu škiu. Popierinio lėktuvėlio, nuskriejančio virš žiovaujančios auditorijos, metafora jau lakesnė. Juo labiau, kad nevykęs piešinėlis gali būti panaudotas tokiam tikslui. Bet aplamai, lyginti J. Kunčino rinktinę su etiudininku ar dailininko bloknutu visai priimtina. Mažutėj, pustrėčio šimto puslapių knygelėje esama 28 darbų. Ir tai ne kokie užkankinti, užmurzinti buities gabalai, bet keliais brūkšniais atliktos impresijos. Vienos jų aiškiai eksperimentinio pobūdžio, atiduodančios duoklę nūn madingiems polinkiams ir surrealistinę poetiką. Kitos, mažiau pretenzingos, buitiskesnės, bet lakios ir neuoobodžios. O tai beveik stebuklas, kai prisimeni grafomanijos ir visokių perspausdimų griūtį, užvirtusią Lietuvą per paskutiniuosius metus tiek prozoje, tiek poezijoje.

Autoriaus biografiniai duomenys mums nežinomi, bet iš visa ko atrodytų, kad tai esama jauno pramušgalvio, nenuoramos, turinčio keliautojo patirtį, bet taip pat ir apsisikaičiusio (palyginus su Amerikos jaunimu) piliečio. Gal kurpusio eilėraščių, gal ne, gal vertusio kažką iš svetimų kalbų, bet nežinia ką ir kiek. Viena aišku, išėjusio viešumon palyginti neseniai – Kunčino pavardės nesimatė nei *Sietyne*, nei paskutiniųjų metų *Nemuno* numeruose. Nebuvo ji minima nei tame žurnale protarpiais pravedamose anketose apie atžalyną. Ar todėl, kad redaktoriams jis pasirodė žalias, kaip varnalėša, ar kad nebuvo pasibaudęs eksplotuoti konjunktūrinės tematikos bei visokių „sąlygiškų“ mandrybių.

Vaizde į mėnulį esama mokyklinių darbų, bet, iš kitos pusės, to rinkinio patrauklumas glūdi kaip tik tame Jurgio Kunčino valiūkiškame mėtymesi iš vieno stiliaus į kitą. Tarsi novelės žanre jis nematytų jokių paslapčių. Tarsi jis seniai būtų perpratęs, kad vadinamajam „avangardiškume“ esama miltais blėstos mistifikacijos, gal net šarlatanizmo.

Apdovanotas neeiliniais sugebėjimais pasakoti, J. Kunčinas siuva, nelyginant Palangos Juzė, visokias tas čiukas, jupeles, šniūrelkas ir šalbierkas. Ir klasikinės formos „Wildschwein in eigenem Saft“ ir farsinės struktūros burleską „Kancleris nebenori“ ir eilėraščių principais suvartytą į siūles „Play, Tula, Play“ ir ezoterinį, primenantį Dino Buzzati nuslydimus į fantastinę „Antnamį“, ir psichologinę krizę atidengiančią studiją „Gimtadienis girininkijoj“, ir žurnalistinę apybraižą – „Kelneris aptarnavęs Sartrą“. Galbūt originaliausia, bent mažiau įprastą mūsų prozų formą įgauna jo šmaikštumas „Švediškam stale“, modernistiniam koliaže, primenantiam Bohumilo Hrabal'io montažus.

Nemažiau įvairumo esama ir siužetų parinkime. Nesunku atspėti, kad, kaip ir kiekvienam jaunam rašytojui, dalį novelių medžiagos suteikė vaikystės prisiminimai, jos sankirtos su suaugusiu pasauliu („Sužeistas sniege“ „Berniukas eina pieno“, titulinis „Vaizdas į mėnulį“). Ne visi Kunčino bandymai atkurti vaikystės pasaulį su jo baimėmis, frustracijomis, slėpiniais ir traumomis, vienodai sėkmingi. „Vaizdas į mėnulį“, ir ypačingai „Ėjom tylėdami ir greitai“ – pernelyg schematiš-

ki, knygiški, dirbtiniai darbeliai.

Kitoms novelėms J. Kunčinas panaudoja savo ekskursijų sausumos ir vandens keliais patirtį – „Nakvynėj prie balto kalno“, „Netiesų dvare“, „Kelyje iš Pietų“. Prie jų priskirtina ir žurnalistinė esejistika – „Spalio lietus, netrafaretiškas“, „Kodėl mes mylime Italiją“ ir satyriškas – „Kelneris aptarnavęs Sartrą“.

Likusių, stambiausių rinkinio dalį sudaro likimo nuskriaustų, visuomenės paribyje gyvenančių žmonių portretai. Tai „Aklavietė“, „Tacitas“, „Pavyzdžiui, Prancas“, „Maestro“ ir t.t. Žanrinė tapyba ar grafika. Gal net esama tokių, riebių Conte pieštuku užštrichuotų, eskizų persvaros. Nenuostabu, kad kai kurie kritikai paskubėjo pareikšti, jog J. Kunčino vaizduojami „mažieji“ žmonės, jau gerokai nupešiota mūsų prozų tema. (Alg. Bučys. „Tinklai tuštoki, nors...“ *Lite-ratūra ir menas*, 1990 kovo 31 d.)

Iš dalies tai tiesa. Apsakymas „Aklavietė“ yra be abejonės kažkoks „deja vu“. Bet, man regis, Jurgis Kunčinas prašoka kitus marazminės Sovietijos buitės vaizduotojus pasakotojo talentu, žodžio lakoniškumu, čekovišku sugebėjimu „trumpai kalbėti apie ilgus dalykus“. Taip pat nuotaikos įvaldymu, ritmo pagava, ir fabulų originalumu. Jis nesiekia nustebinti skaitytojo supainiotomis situacijomis, aforizmų šmaikštumu, ar kokiais strakaliojimais filosofijon. Jo novelės miniatiūrinės („Takelis“ vos dviejų puslapių), bet jo piešiami žmonės tikroviški, nežiūrint kokia būtų jų profesija. Gyvi padarai. Neretai pilni tulžies, brutalūs ir vieniši. Visur pastebima skvarbi aplinkos pagava, tvirtas fonas – gyvenimo nykos – piešinys.

Dažnai giedrios, nerūpestingos nuotaikos pasakojimą užbaigia nelauktas viražas, tragiška atomazga. Novelėj „Sužeistas sniege“ mokinukas, nubėgęs prisišaukt pagalbos, gale apsakymo staiga nuduriamas. Matomai, idant nebūtų liudininkų. Kitoj – „Berniukas eina pieno“, vaizduojama, kaip vaikiuką atėjusį pieno ir pataikiusį į „balių“, nugirdo kažkokie gaivalai. Parėjusį namo, mama jį nurengia ir paguldo:

„Milkus ir Vaivada, – nugirdo jis sakant motiną. – Kas gi daugiau?“

Milkus ir Vaivada, pagalvojo berniukas. Milkus ir Vaivada – kas jie tokie būtų. Bet klausti nedrįso“.

Milkų ir Vaivadų suluetai pasivaidena ne vienoj J. Kunčino novelėj. Jie nukrypuoja, svirduliuodami miškan „Sužeistam sniege“. Jie rūko nuobodžiaudami vidury dienos, kad nutalžytų negyvai „Tacitą“. Jie išnyra vaikų gauja „Laukiniam katine“, visai kaip Herrenvolk'o britų vaikučių kohorta W. Golding'o „Musių vadove“. Viskas, atrodytų pajungta jų veisimuisi ir dauginimuisi. „Berniukų internate“ tėvas rimtai moko savo vaikelį savigynos, „prašina prie kraujo“, įtraukdamas kažkodėl į pedagoginę savo programą akademinio žargono įsisavinimą ir... eilių rašymą. Šia išjausta grėsmės gaida, šia „kraupia, suveltų pasaulio gaurų“, pasak Onos Baliukonytės, vizija, J. Kunčino apsakymai išsiskiria išėivijos skaitytojui iš kitų Lietuvos prozininkų kūrinių, nors apie primityvaus, karingo gruobonio, einančio kaimo keliais hegemoniją yra kalbėjęs Juozas Aputis, nors jo snukis šiepėsi kai kuriuose Juozo Erlickio škičiuose. Bet tai nėra kokia knygiška išmonė, nėra koks Golemas ar Godzila. Netrenkia jisai senamadiškų melodramų baubais, teatrinės butaforijos primityvumu, kaip sakysim R. Gavelio infantiliškas Baziliskas *Vilniaus pokeryje*.

Nors J. Kunčiniui nemažiau kaip ir kitiems

pažįstama deklasuoto elemento, to „kietojo kontingento“ buitis, saiko nuojauta ir humoro dovana padeda jam išvengti pertempimų ir pasimetimo banalioj, nuvalkiotoj, 19-tojo amžiaus simbolikoj. Išlikdamas realistinio tradicinio pasakojimo registre, jis sugeba sušildyti savo žodį atjauta ir supratingumu. Dirbtinoj farsinių situacijų novelėj „Kancleris nebenori“, jis išradingai perteikia tiek išilaužėlio vagies nervingas būsenas, tiek kleptokratinės sovietinės sistemos analizę:

Ate! Prie darbo! Jis gi žino, kad šitie pusponiai savo finansus laiko arba taupkasėse, arba turi seifukus darbe, o kitas ir namie, negi terliosies! Gerai, kad dar ne visi vedasi tą prakeiktą signalizaciją. – vieni tingi, kiti laiko neturi. Daugiausia neturi laiko – važinėja, derasi, kombinuoja, maino, perka, parduoda, giriiasi, puikuoja, vėl važinėja – vargo pelės – nei tikri ponai, nei ubagai, viskas krauju, prakaitu įgyta, supirka, užplukta. Kai turėdamas laiko Kancleris apie tokius pagalvoja, tai tik sako „tfū“ ir nieko daugiau, nes visai nepavydi jis jiems tokio baisaus gyvenimo, nei turtų. Geriau alkanam rinkti tuščius butelius pamiškėj ir pakrūmiais, negu drebėti dėl kiekvienos revizijos, ataskaitos, komisijos, ir tūkstančio kitų bjauryščių. Jų gyvenimą Kancleris pažįsta – kiek tokių pusponių būta zonose, kur jis kartais praleisdavo dalį savo metų. Tiesa ir ten jie stengiasi prasimušti į pusponius, sudeda visą savo gražbylystę ir manierą, tik ar didelė čia ponystė valyti viršininkų kabinetus ir melsti smulkių privilegijų? O ir tie viršininkai nelabai tokius tipus kenčia, jau nekalbant apie kietąjį kontingentą. Na gerai, alus mušė į galvą. Kur ten! Geriau dvi pamainas štampuoti kištukus ir rozetes, nei kasdien gyvent tokioj baimėj...“

Įdomų pavyzdį kaip pasakotojo talentas ir humoro pagava gali iš reporterio žaliavos pagaminti gyvą, satyrinį apsakymėlį skaitytojas aptinka novelėj „Kelneris aptarnavęs Sartrą. Jokūbo Švarco pasakojimas“. Faktiškai apie žavingojo kanalijos Sartro viešnagę Lietuvoj mums žinoma iš Simone de Beauvoir raštų. Aplamai Lietuva jiems didesnio įspūdžio nepaliko. Žinoma, jie nepastebėjo, jog jinai okupuota. Bet labiausiai juos pribagė iš paskos kulniuojanti parazitų „freeloder'ų“ svita, užinteresuota vien prisispregti vaišėse. Nežinia, ar Kunčiniui buvo pažįstamas prancūziškas tekstas, bet jo sukurtas groteskinis aprašymas spalvingas.

Kai kada novelistams Lietuvoje priekaištaujama, kad dažnas jų apsakymas tėra vien mistifikacija, apnuoginanti jų rašymo techniką, jų sugalvotus „ėjimus“. Atiduodamas duoklę madai, J. Kunčinas irgi pateikia skaitytojui tokį „bricolage“. Mišrainę, kurioj kažkodėl pradžioje pateikiamas autobusų tvarkaraštis, kažkokie kiti duomenys (geografiniai ir statistiniai), po to citata (prancūziškai) iš Oskaro Milašiaus, toliau ištraukos iš laiško į Izraelį, paskui, nei iš šio, nei iš to, žavinga dainelė apie upele Limpopo. O visą tai riša krūvon kaip žagarus, vieno literato dienoraščio ištraukos, kažkokio „balius“ aprašymas ir sumišai painiojama fabula. Žodžiu, tai kakofoniškas, surrealistinis montažas.

Ar juo bandoma išsakyti nūdienės buitės beprasmybę? Ar todėl tas samėžinis, sudėliotas iš fragmentėlių, kad vien tik taip galima išreikšti modernaus gyvenimo chaoso fragmentiškumą, demistifikuot meno ir kultūrinių vertybių degradaciją? Gal iš tikrųjų Kunčinas siekė tokių kilnių tikslų? Viena tačiau aišku, – jei

nesijaustų tose nulaužose humoro ir konkrečios tikrovės „įdaro“, „Švediškas stalas“ liktų vien pretenzingu bandymėliu.

Prieš dvidešimtį metų, o ir seniau kaimiečiai buvo dar lipšnūs žmonės, noriai leisdavosi į kalbas, vaišindavo kelevius bulvėmis ir pienu, neimdavo pinigų už vaišes, o ištikus reikalui priglauzdavo ir nakvynės. Jų dvasia nebuvo dar taip sugedusi ir nepatikli, širdys nebuvo surambėjusios, jie daugel ko nežinojo, kas dedasi už horizontų, ar net kitame upės krante; jie buvo kur kas patiklesni.

Taip pradeda lyriška novelė „Netiesų dvaras“, apsakanti vieną pasakotojo jaunystės nuotyki. Įdomi ji savo kompozicijos paprastumu. Atsklandinis (čia cituotas) skirsnis bus pakartotas žodis žodinis novelės pabaigoj, kaip baigminis akordas, tuo suteikdamas novelėi elegišką koloritą. Iš kitos pusės, grynai pažintine prasme, jis atidengia skaitytojui plačią kraštą ištikusią permąstymų prosyną. Kunčiniui būdinga jausti gyvenimo tekumą. Nenuostabu, kad konstruota tuo pačiu principu, kaip „Netiesų dvaras“, novelė „Wildschwein in eigenem Saft“ yra bene pati gražiausia rinkinio novelė. Viskas čia alsuoja tiesos sakymu, autentiškų prisiminimų konkretybe ir gairių sąmojumi. Poetiškumu ir kūrybingumu, kurių Kunčiniui galėtų pavydėti ne vienas pripažintas prozininkas. Jaunuolio, niekaip negalinčio atraukti akių nuo besimaudančių, gagenančių mergaičių, figūra nukelia skaitytoją į satyrų ožio kojom ir nimfų išdykynes Antikos giraitėse, į žemiškąjį rojų, be figos lapų, be žalčio ir pažinimo medžio.

Novelių rinkiniai visada skaitytojų kažkaip menčiau vertinami. Novelės, o ypač miniatiūros, pernelyg primena scenos magikų abra-kadarba triukus. Romanas kas kita, nors dažnai tie romanai būna geroku jaukalu ar vadinkim „Pizza taute garnie“.

Jurgio Kunčino *Vaidas į mėnulį* pateikia labai eklektišką būties atrėžų samplaiką, bet tuo pat metu galbūt kur kas platesnę vaizdingesnę Lietuvos gyvenimo panoramą, negu jo kolegų stambesni nūdienės prozos kūriniai. Savo lyriškais įtarpais, apybraižinių tekstų šviežumu, jo rinkinys nusipelno būti pripažintu patrauklia knyga. Viena iš tų knygų „kuri skaitoma lovoj, senam name, lietingą rytmetį, kada girdisi, kaip sukas girdgždėdama žemė ant surudyjusios savo ašies“.

Vytautas A. Jonynas

Jurgis Kunčinas. *Vaidas į mėnulį*. Apsakymai. Vilnius, Vaga, 1989. 254 p.

atvirai
kalbant

PLATESNĖS LANKOS... GUDRESNĖS AVYS...

Pereitų metų lapkričio ir šių metų sausio *Akiračiuose* Vincas Trumpa savo skiltyse supažindino skaitytojus su pernai *Literatūroje ir mene* pradėta spausdinti skiltimi „Baltos lankos“, kurioje įvairūs autoriai įdomiai ir gyvai komentuoja kultūrinės aktualijas. Bet yra ir kitos *Baltos lankos*, pasipuošusios ta pačia dail. Žibunto Mikšio sukurta vinjete. Tai *Metmenų* formato ir apimties žurnalas, išėjęs pernykštės vasaros gale, redaguojamas daugiausia bendravardės skilties iniciatorių ar bendradarbių (Algirdo Juliaus Greimo, Vytauto

Kavolio, Arūno Sverdiolo ir Sauliaus Žuko), kurių ne vieną randame ir šio leidinio talkininkų būrelyje. Abiejų žurnalų giminingumą pabrėžia ne tik čia (ar V. Trumpos skiltyse) suminėtų autorių pavardės ar visa eilė išviršinių paralelių, įskaitant užsimotą periodinį pusmetinį leidimo dažnumą, bet ir kai kurių *Metmenyse* jau spausdintų straipsnių (A.J. Greimo „Šis tas apie kultūrą“ ir M. Gimbutienės knygos recenzijos) pakartojimas. O skirtingumą taikliai išreiškia taip pat dvilypis (kaip *Metmenų* „kūryba ir analizė“) turinio apibūdinimas; „tekstai ir interpretacijos“, paaiškintas šio numerio įvade; „mums rūpi būtent skaitymas – supratimas ir aiškinimas (...) kaip formuojasi reikšmės“, kad „išmokus padoriau juodas aveles ganyti, lengviau būtų save suvokti europinės kultūros kontekste“.

Nenuostabu, kad pirmojo *Baltų lankų* numerio ašį sudaro „pirmoji semiotinio skaitymo pamoka“ – Jean-Claude Giroud ir Luis Panier diskurso analizės teorija:

Publikuojami du tarpusavyje susiję tekstai: labai glaustas Paryžiaus semiotinės mokyklos diskurso teorijos išdėstymas ir iliustratyvus jos pritaikymas analizuojant evangelinę parabolę.

Pamokos panaudojimą lietuviškam tekstui čia pat pademonstruoja pats šio *Baltų lankų* numerio sudarytojas, A.J. Greimo mokinys, S. Žukas, septyniuose žurnalo puslapiuose analizuodamas dviejų posmelių Henriko Radausko eilėraščių „Fontanas“.

Teksto analizės formavimosi kontekstą iliustruoja Rolando Arthes straipsnis „Retorinė analizė“ ir jį lydinti žymiųjų literatūros bei kultūros socialogų ar kritikų diskusija, o taip pat Linos Kiaugaitės straipsnis „Apie naujus retorikos sąvokos aspektus“. Prie viso to pridėjus suomių semiotiko Eero Tarasti straipsnį „Baltijos šalių semiotinės istorijos vaizdai“, iškeliantį pabaltiečių (Tartu-Maskvos mokyklos pradininko Jurijaus Lotmano, suomio Henry Parland'o, A.J. Greimo ir kt.) išskirtinai svarbų vaidmenį ar įnašą semiotikos teorijos formavime, susidarys vos ne šimtas puslapių, beveik pusė viso žurnalo, interpretacijos mokslams skirtos gana sausos vadovėlinio pobūdžio medžiagos, kurią, man regis, atydziau perskaityti pasiryš ar suvirškinti pajėgs tik retas skaitytojas.

Pavienui daugiausia vietos žurnale užima traktatas „Apie tobulybę“, kurį buvęs Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius Levas Karsavinas rašė 1952 m., kalėdamas sovietiniame lageryje, gulėdamas ligos patale, prieš pat savo mirtį. Skaitytoją su autorium supažindindamas, jo mokinys A.J. Greimas rašo:

Buvau tada jaunas ir kvailas, domėjausi viskuo, išskyrus teisę, kurią buvau užsirašęs studijuoti. Netyčia pakliuvęs pas Karsaviną, susižavėjau jo gražia, kultūringa kalba – nežinojau, kad įmanoma taip gražiai lietuviškai kalbėti apie protingus dalykus – susižavėjau, beveik nieko nesuprasdamas, jo ištariamų idėjų gražumu.

Ne vien idėjų gražumu žavinga, bet ir pilnai suprantama meno istoriko Jurgio Baltraušaičio „Skulptūra“, ištrauka iš jo knygos *Lithuanian Folk Art*, išleistos Muenchene 1948 m., aprašanti mūsų liaudies meno drožinius taip, tarsi autorius būtų ne valandomis ar dienomis, bet savaitėmis, analizavęs, studijavęs jų išraiškų ir kompozicijų junginius, su meile, įsijautimu, vaizduote bei erudicija. Vaizduotės netrūksta ir Vytauto Kavolio apybraižai „Velnio įsiveržimas“, (sklandžiai lietuviškai Irenos Jomantienės išverstai iš *Lituanus* nr. 35, 1989) šviežiai apžvelgiantis „Lietuvos kultūros pokyčius naujųjų amžių pradžioje“. V. Kavolis teigia,

jog tuo metu „Lietuva buvo liberališkumo centras Europoje, ypač 1550-1580 m.“, kad „tuo metu Lietuva galėjo šviesti – mokyti tolerancijos ir pažangiausios teologijos – Angliją“ (didele dalimi dėl to, kad turėjo „politinę patirtį pagoniškos Lietuvos, valdžiusios daug didesnę stačiatikišką Rusiją“), o tokie laimėjimai svarbesni už imperijas, besidriekiančias nuo Baltijos ligi Juodosios jūros“.

„Lietuvą XIX amžiuje“ dar apžvelgia jaunieji Lietuvos istorikai Egidijus Aleksandravičius ir Antanas Kulakauskas, kurių pastarasis taip pat įsijungia į išeivijos istorikų – Vinco Trumpos ir Vandos Sruogienės – polemiką dėl „Lietuvos nepriklausomybės idėjos“, skelbtą *Metmenyse* 1968-1969 m. ir prieš porą metų persispausdintą *Pergalės* žurnale.

Literatūrai šiame numeryje atstovauja vienuolika anglų rašytojo Philip'o Sidney (1554-1586) sonetų, jo romano *Arcadia* intarpų, lietuvių kalbon išverstų Danguolės Žilytės. Čia pat spausdinami eilėraščių angliški tekstai rodo, kad D. Žilytė yra tikrai talentinga klasiškos poezijos vertėja, kurios vertimuose sonetai nepraranda ne tik minties, bet ir formos, ritmikos, grakštumo bei skambumo. Su lietuviams mažai težinomu šešiolikto šimtmečio poetu skaitytojus tauptai, bet išsamiai supažindina Milda Keršienė.

Kaip matome, didelę *Baltų lankų* dalį užpildo gerokai anksčiau parašyti ir iš kitų kalbų išversti studijinio pobūdžio tekstai, šiandien daugiau aktualūs giminingų disciplinų studentams ar jų specialistams. Kaip tik tuo šis žurnalas yra priešingybė bendro vardo skilčiai *Literatūroj ir mene*, su ja tesuaretdamas tik keliais AP-ŽVALGŲ puslapiais, užpildytais Živilės Ramoškaitės, Kęstučio Nastopkos ir redaktorių. Aktualūs yra ir DE-BATAI apie „Sovietinės ideologijos įtaką šiuolaikinei lietuvių kultūrai“, kuriuose atskirais aspektais pasisako Aleksandras Dobryninas („Tautinė ideologija ir atvira visuomenė“), Irena Eglė Laumenskaitė („Socializmo relikvai“) ir Alfonsas Andriuškevičius, rašęs „Apie ideologinę slogą“ dailėje.

Pirmuoju požiūriu šio numerio 1,500 tiražas, įprastiniais kiek ankstyvesniais mąstais atrodytą gana kuklus, tik dėl įvairių nepriteklių, bet, iš kitos pusės... *Baltų lankų* žurnalo puslapiuose paleistoms juodoms avims ganyti pakankamai išmanančių piemenų vargu ar būtų galima daugiau tikėtis ir popieriaus bei valiutos pertekliaus laikais...

Algirdas T. Antanaitis

ATSIŪSTA PAMINĖTI

Aleksandras Radžius. *Keliaujame abu, mėnuli*. Eilėraščiai. Išleido *Darbininkas*, Brooklyn, N.Y., 1991. 64 psl. Kaina \$6.

David Fainhauz. *Lithuanians in the USA*. Aspects of ethnic identity. JAV lietuvių išeivijos istorija angliškai. Išleido *Lithuanian Library Press, Inc.* Čikaga, 1991. 246 psl. Kaina nepažymėta.

The Lithuanian Heritage: The Many Views of Youth. Redagavo: Dana Račiūnas, Antanas Saulaitis, S.J. ir Marija Stankus-Saulaitis. Išleido *Balzekas Museum of Lithuanian Culture*. Čikaga, 1991. 212 psl. Kaina: kietais viršeliais \$35.50, minkštais viršeliais \$24.50.

III

Politinė nepriklausomybė. Išoriniai veiksniai, trukdantys ją pasiekti, visiems neblogai žinomi, todėl kiek plačiau apie juos nešnekėsiu. Paminėsiu tik keletą mano galva svarbiausių. Tai imperinė Maskvos politika ir imperinė sąmonė, kuri jeigu ir išnyks ar susilpnės, tai labai greitai. Bent jau aš netikiu, kad tai įvyktų apžvelgiamoje ateityje. Mūsų vienintelė viltis – Maskvos imperijos nusilpimas: ekonominis, politinis, karinis ir psichologinis. Antras veiksnys: atsargi didžiųjų Vakarų valstybių pozicija, visai suprantama ir pateisinama jų interesų požiūriu. Visi bijo iki dantų ginkluotos imperijos, kurioje ir toliau toną duoda milžiniška represinė mašina: visų pirma karinis pramoninis kompleksas ir armija, nuo neatmenamų laikų orientuota į pasaulio užkariavimą. Visiems aišku, kad įvartyta į kampą ir netekusi vilties generolų komanda gali ryžtis branduoliniam karui arba pasauliniam šantažui. Todėl Vakarams naudinga evoliucinė imperijos difuzija, jos laipsniškas išsiskaidymas į smulkesnius politinius bei ekonominius vienetus. Mums naudingesnis (tačiau pavojingas ir kupinas nenumatomų pasekmių) revoliucinis jos byrėjimas, ar bent spartus silpimas. Bet koks SSSR ar net Rusijos stiprėjimas mums kelia visai pagrįstą baimę ir nerimą, nes su juo susijusi grėsmė vėl būti prarytiems. Šioje konsteliacijoje galimi du variantai:

1. mes spėsime įsitvirtinti nepriklausomybę *de jure* ir *de facto* apžvelgiamoje ateityje iki atsigauant naujai Sąjungai, kokia ji bebūtų, ir visų pirma, iki atsigauant Rusijai, jei tai išvis kada nors įvyks;

2. Sąjunga – Rusija apskritai nebeatsigaus, ir tai būtų pats patikimiausias ilgalaikio nepriklausomybės įtvirtinimo garantas.

Dabar pereikime prie vidinių veiksnių, sudarančių mūsų iracionaliojo ateities projekto dalį ir mano galva kliudančių įgyvendinti bei įtvirtinti realią politinę Lietuvos nepriklausomybę. Vienas tokių veiksnių – autarkinė arba izoliacionistinė nepriklausomybės vizija. Pabrėžiu žodį „vizija“, turėdamas galvoje tai, kad mūsųose net dabar, praėjus 1,5 metų nuo formaliojo nepriklausomybės atstatymo, mažai galvojame apie tai, ką galėtų reikšti nepriklausomybė totaliai integruotame masinių komunikacijų ir viso pasaulio šalių visuotinio susisąjūto būvyje. Mūsų nepriklausomybės vizija yra konservatyvi, grindžiama romantiniais mitais ir samprata tokio pasaulio, kuris egzistavo geriausiu atveju dar šio amžiaus pradžioje, o jei kalbėsime apie Vakarų Europą – 19 a. antroje pusėje, jeigu ne anksčiau. Nepriklausomybė mūsųose dažnai įsivaizduojama kaip Swifto Laputos sala, sklendantį tuščioje erdvėje. O konkrečiai tas izoliacionizmas reiškiasi tokia nuostata: atsitverti stora geležine siena nuo Rytų ir visą politinę energiją nukreipti į Vakarus. Mes nepastebime, kad toks izoliacionizmas priešingas pačių Vakarų politikai, kurioje vyrauja integracionistinės o ne izoliacionistinės nuostatos. Mūsų nepriklausomybės viziją vis dar valdo 1918 metų vaizdiniai: tada atsiskyrėme palyginti nesunkiai, tad kodėl negalima to padaryti ir dabar? Atsakymas akivaizdus: 1918 metais prie imperijos buvome pririšti tik karine jėga, o dabar prie jos esame prijungti tūkstančiais vamzdelių ir tiesiogine, ir perkeltine prasme. Ir tie vamzdeliai palaiko mūsų gyvybę. Jei juos nulaušime, nežinia ar išvis pavyks išlikti. Antras veiksnys – mūsų nekantrumas, suprantamas ir pateisinamas psichologiškai, bet neprotingas politiškai, ir jau nulėmęs, ir ateityje dar galintis lemti skaudžias klaidas. Arba šią dieną, arba niekada – dažnai vadovaujamės tokiu, suvoktu, ar dar dažniau, nesuvoktu imperatyvu. Šitokio nekantrumo padarinys buvo ir Kovo 11 dienos akto skelbimas, paremtas dviem fantastiškais argumentais: 1. im-

ARVYDAS ŠLIOGERIS

LIETUVOS KELIAS Į LAISVĘ: SUNKUMAI IR PROBLEMAS

(tešinys iš praeito numerio)

perija subyrės netrukus, jei ne ryt, tai poryt; 2. didžiosios Vakarų valstybės tuojau pat mus pripažins ir *de facto*, ir *de jure*, nedelsdamos suteiks ekonominę pagalbą, parems politiškai o gal net ir karine jėga. Taip neįvyko, nes negalėjo įvykti. Reikėjo tik atsigręžti atgal ir dirstelėti istorijon. Aš nekeliu klausimo, kaip būtų buvę, jei su akto skelbimu būtume neskubėję. Tai fantazijų sritis, juolab, kad ir pats buvau tada pasidavęs tam pačiam nekantrumui ir tikėjau, kad akto skelbimas yra savalaikis. Tačiau abu argumentai pasirodė neteisingi: imperija nesubyrėjo, Vakarų reakcija buvo šaltoka. Tačiau nekantrumas išliko ir toliau diktavo daugelį mūsų politinių žingsnių. Apskritai, persiorientuoti nuo to nekantrumo ir juo grindžiamos politikos yra labai sunku. Tuo tarpu bet koks skubėjimas politikoje kaip ir ekonomikoje retai duoda tvarius ir patikimus rezultatus. Mūsų nekantrumas pasirodė esąs kenksmingas ir psichologiškai, nes kai atėjo išblavėjimas, daugelyje Lietuvos žmonių jis sukėlė nusivylimą, abuojujimą ir politinį indiferentiškumą. Skelbiamės esą nepriklausomi, o realiai beveik niekas nepasikeitė. Toks neatitikimas tarp nepriklausomybės ideologijos ir tikrovės bent šiek tiek kompromituoja pačią nepriklausomybės idėją. Trečias mūsų iracionaliojo nepriklausomybės projekto elementas, glaudžiai susijęs su antruoju – savotiškas eschatologizmas ir katastrofizmas. Stebuklo laukimas. Nepriklausomybė nesąmoningai įsivaizduojama kaip kažkas, kas ateina žaibiškai, netikėtai, nepriklausomai nuo mūsų pačių veiksnių ir kantraus kasdienio darbo, kas tarsi nusileidžia iš dangaus kaip Dievo dovana. Šia proga prisimenu vieną susitikimą su Vakarų žurnalistu, įvykusį praėjusių metų kovo 12 d., t.y. tuojau pat po kovo 11 d. akto paskelbimo. Jis paklausė: kodėl Vilniuje taip ramu, kodėl niekas nedžiūgauja, kodėl nematyti paradų, manifestacijų ir mitingų? Atsakiau taip: jei nepriklausomybė būtų didelis žalias paukštis su raudonu snapu ir kovo 11 dieną tas paukštis būtų nusileidęs į Gedimino aikštę, džiūgautų ir triumfuotų visa Lietuva, nes visi galėtų akivaizdžiai matyti įsikūnyjusią nepriklausomybę ir sakyti: štai ji. Tačiau deja... Nebūta didelio džiaugsmo todėl, kad laukta apokaliptinio stebuklo, o jis neįvyko. Žodis nevirto kūnu tuoj pat, kai buvo ištartas. Keista, bet mano galva, kaip tik tokia eschatologinė ir apokaliptinė nepriklausomybės vizija buvo užvaldžiusi, o ir dabar dar valdo mūsų sielas. Galima spėti, kad tai – bolševikinio eschatologizmo palikimas. Pusę amžiaus mums buvo kalama į galvą mintis, kad jei ne ryt, tai poryt, staiga ir netikėtai ateis palaiminga „socializmo“, t.y. žemiško rojaus valanda. Ta pati, ar bent panaši eschatologinė sąmonė veikė ir nepriklausomybės byloje. Toks eschatologizmas yra viena iš priežasčių, dėl kurių Lietuvoje ir šiuo metu ne itin gera psichologinė atmosfera: abuojujimas, depresija, skepsis, ironija, sąmoninis noras sugrįžti į ramius „socializmo“ laikus, o kartu įniršis, pyktis, pagieža, poreikis kažką kaltinti, ieškoti slaptų priešų, vis spendžiančių pinkles nepriklausomybei, vadizmo sindromas. Ypač nemalonius pastarasis, grįstas nesąmoningu tikėjimu, kad tik charizmatinis vadas tiesiu keliu ir labai sparčiai nuves tautą į nepriklausomybę. Dėl to – nuolatinis šurmulyš dėl lyderių, dalinimasis į landsbergininkų, brazauskininkų, prunskinininkų ar juozaitinininkų eskadronus. Tokios nuotaikos neskatina normalaus, ilgalaikio ir natūralaus politinio proceso ir trikdo ne tik eilinių piliečių bet ir valdžios struktūrų darbą. Dėl visų šių priežasčių mūsų po-

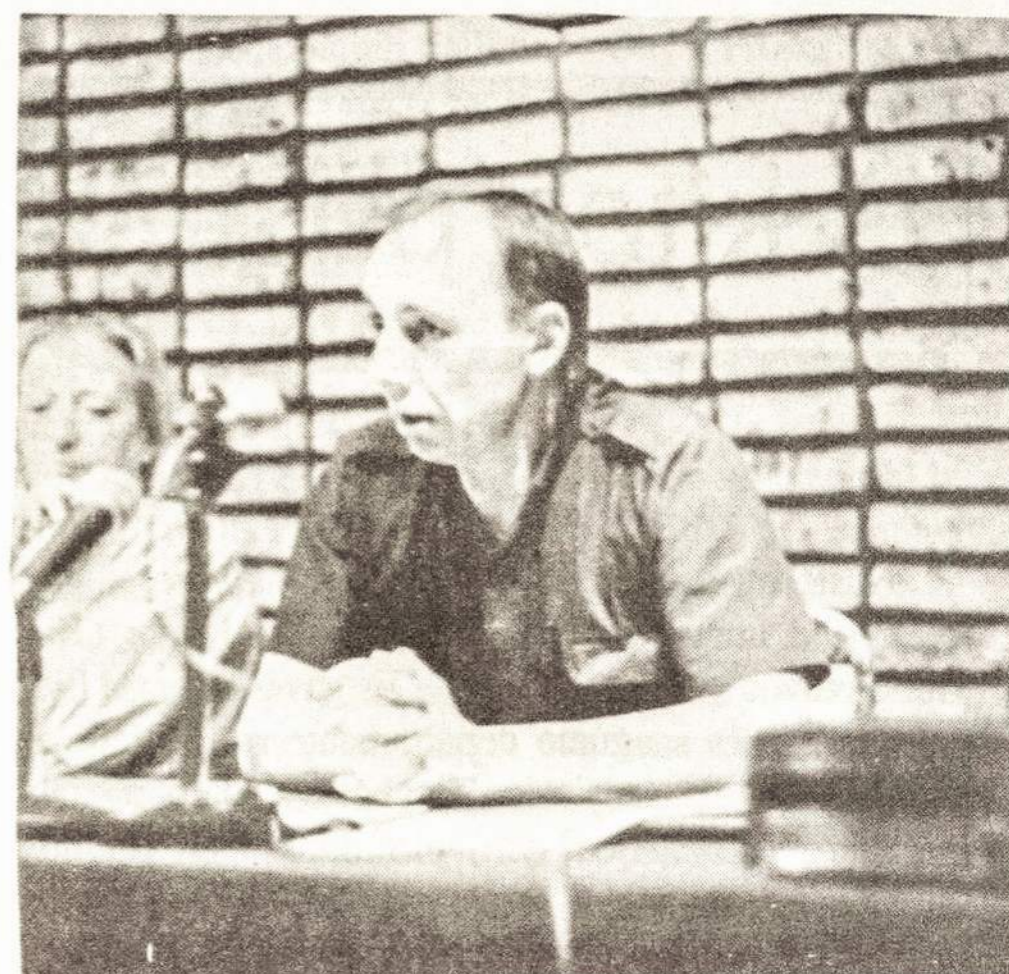
litikų veikloje per pastaruosius metus buvo daug skubotumo, blaškymosi, nenoro ar nesugebėjimo matyti realijų, politiškai neprotingų išpuolių prieš Maskvą ir jos lyderius, net agresyvoko nepasitenkinimo pragmatiška, blaivia ir visai suprantama Vakarų pozicija.

IV

Ekonominis savarankiškumas. Vienas iš veiksnių, trukdančių jį įgyvendinti yra iš pirmo žvilgsnio paradoksali vidinis konfliktas tarp izoliacionistinės nepriklausomybės vizijos ir ekonominių realijų. Dalykas tas, kad politinio izoliacionizmo nuostata kartais nejučiom perkeliama ir į ekonomiką: tada ekonominis savarankiškumas suvokiamas kaip ekonominė nepriklausomybė, t.y. visų pirma nepriklausomybė nuo mūsų rytinių kaimynų. Ekonominės autarkijos mitas gajus masinėje sąmonėje, bet kartais išsismelkia ir į mūsų politikų, ypač radikalių tautininkų ekonomines vizijas. Mūsų spaudoje galima rasti straipsnių, kuriuose rimtu veidu šnekama net apie tautinę, t.y. apie kažkokią ypatingą, savitą, „lietuvišką“ ekonomiką. Ekonominės autarkijos mitą matyt lemia irgi politinio izoliacionizmo mitas. Logika čia paprasta, savotiškai nuosekli, net turinti tam tikrą racionalų pagrindą: juo mažiau priklausysime nuo Sovietų Sąjungos ekonomiškai, juo mažesnė bus ir politinė priklausomybė. Nors logika ir teisinga, tačiau paversti ją realybe bent jau artimiausiu metu neįmanoma. Izoliuotis nuo SSSR respublikų ekonomiškai ir nedelsiant – reikštų mums katastrofą. Negana to, net žiūrint į tolimesnę perspektyvą, ekonominė izoliacija nuo Rytų yra utopiškas dalykas. Rytų žaliavos ir Rytų rinką dar ilgiems metams matyt bus pagrindinė Lietuvos ekonominio intereso ekspansijos zona. Orientacija tik į Vakarus – tai iracionalių politinių stereotipų perkėlimas į tą sritį, kur jie veikia ypač neigiamai. Žinoma, ekonomikos perorientavimas į Vakarus ir pagal Vakarų pavyzdį yra būtinas ir net neišvengiamas, tačiau tai vėlgi ilgalaikis ir sunkus procesas. Kol kas iš Vakarų mes galime tikėtis ne tiek bendradarbiavimo, kiek vienos pusės pagalbos ar net labdaros. Kaip lygiaverčiai partneriai su Vakaraus bendrauti mes dar nepajėgūs ir nežinia kada būsime pajėgūs tai padaryti. Tačiau ekonominio savarankiškumo problema turi kitą, mano galvą net svarbesnę pusę. Tai visų pirma vidinė pačios Lietuvos problema, kuriai sėkmingai spręsti trukdo psichologiniai ir socialiniai barjerai, statomi mūsų pačių ir kylantys iš iracionaliojo ateities projekto. Lietuvos ekonominis savarankiškumas visų pirma pareina nuo privataus asmens ekonominio savarankiškumo, nuo privatinės iniciatyvos atgimimo ir nuo sąlygų tai iniciatyvai atsirasti sudarymo. Viską lemia privatinės nuosavybės instituto atstatymas ir galingo, ekonomikoje vyraujančio, privatinio sektoriaus atsiradimas. Jau kuris laikas mūsųose įsigalėjo dar vienas žodis–fetišas: privatizacija. Ir būtent privatizacija yra vienas svarbiausių dabartinės valdžios ekonominės politikos orientyrų. Atrodytų, kad viskas gerai, taip ir turi būti. Tačiau ir šioje srityje mūsųose susiklostė paradoksali situacija, dėl kurios kaltinti atskirus žmones, politikus, ekonomistus ar valdžios žmones būtų neteisinga, nes ją galų gale vėl lemia visuotiniai iracionalūs stereotipai. Šios situacijos paradoksalią galima įvardinti paprastai: privatizacija vykdoma visų pirma iš viršaus, kuriant detalias, valstybės vykdomas ekonomines reformas programas.

Pagrindiniu privatizacijos subjektu išlieka valdžios aparatas. Privatizacija tam tikra prasme tampa prievartinė, reguliuojama. Žinoma, ji vyksta ir natūraliai, bet kaip natūraliam, iš privataus asmens išaugančiam procesui, jai trūksta legalumo. Valdžios aparatas vykdo privatizaciją, bet kartu jai trukdo, neišleisdamas iš savo rankų politinių ir ekonominių privatizavimo iniciatyvų ir svertų, t.y. pernelyg stengiasi kontroliuoti ir valdyti apskritai stichišką privatizavimo vyksmą. Priežastis ta, kad valdžios aparatas (ypač žemesnės jo grandys), koks jis yra dabar Lietuvoje, tikra ir radikalia privatizacija nesuinteresuotas ir ne dėl kieno nors pikto kėslų, o dėl objektyvių aplinkybių. Aparato žmonėms darbas tame aparate yra vienintelis jų pragyvenimo šaltinis. Tie žmonės teoriškai suvokia, kad privatizacija neišvengiama, būtina, reikalinga ir t.t. Tačiau iracionalus projektas, lemiantis jų konkrečią veiklą, yra kitoks: instinktyviai privatizacijos bijomasi. Dalykas tas, kad dabartinė valdžios struktūra, psichologija ir jos santykis su visuomene, lyginant su bolševikiniu laikotarpiu, praktiškai nepakito, išskyrus kai kuriuos kosmetinius bei ritualinius dalykus. Žmonės kiti (nors daugybė ir tų pačių) bet institucinė valdžios struktūra, sakyčiau politinių nišų išsidėstymas liko tas pats. Tų struktūrų esmę galima nusakyti taip: biurokratinis autoritarizmas arba biurokratinis patriarchalizmas. Valdininkų skaičius dabarties Lietuvoje, lyginant su „socializmo“ laikais praktiškai nepakito, o gal net padidėjo. Bent jau išlaidos išlaikyti biurokratiniam aparatui išaugo labai ženkliai (tiesa, reikia įvertinti ir infliaciją). Savaiame supranta, kad žmonės dirbantys toje galingoje biurokratinėje mašinoje suinteresuoti, kad ji ne tik neišnyktų, bet dar ir sustiprėtų. Tokia orientacija yra paprasčiausio savisaugos instinkto padarinys. Tuo tarpu privatizacija visų pirma kelia grėsmę būtent valdžios aparato visagalybei. Kuo savarankiškesnis bus privatus asmuo, tuo mažiau jam bus reikalingas biurokratinis aparatas, bent jau toks didelis ir galingas kaip dabar. Privatizacija neišvengiamai silpnina biurokratinę valdžios mašiną, na, tarkim, verčia mažinti valdininkų skaičių. Štai kodėl biurokratinio aparato žmonės siekia dviejų prieštaraujančių ir vienas kitą neigiančių dalykų: 1. racionalaus projekto rėmuose – netrukdyti privatizacijai, t.y. paleisti ekonominę ir politinę kontrolę iš savo rankų, bet 2. iracionaliojo projekto rėmuose – išsaugoti ekonominio gyvenimo kontrolę, o tuo pačiu stabdyti ir privatizaciją. Todėl tiek daug blaškymosi ir konvulsijų būtent privatizacijos srityje. Čia iškyla vis naujos kliūtys. Pavyzdžiui: 1. vengiama priimti įstatymą, įtvirtinantį privatinę nuosavybę; visiškai legali kol kas yra tik vadinamoji valstybinė nuosavybė, užtat privatūs asmenys, užsiiminėjantys verslais, nėra tikri dėl rytdienos ir bijosi galimo „išbuožinimo“. Tegul toji baimė racionaliai nepamatuota, tačiau ji egzistuoja, ypač kad karti praeitis dar neužmiršta. 2. Nėra tvirtos ir nuoseklios, privatizaciją skatinančios mokesčių politikos: čia, deja, vyrauja toks principas: kuo daugiau atimti iš privataus asmens ir atiduoti valdžios aparato dispozicijon. Žinoma, tai galima pateisinti daug kuo (pvz., socialinio teisingumo maksima), tačiau visų pirma tokia politika išreiškia valdžios aparato savisaugos instinktą, kuris be galo naiiviai prasiveržė tuojau pat po nepriklausomybės atstatymo. Labai simboliška, kad pirmos ryškios naujos valdžios akcijos buvo nukreiptos į represinio aparato kūrimą: buvo skubiai įsteigtas savas saugumo komitetas, pradėta kurti armija, stiprinti policija, steigti departamentus, įdomiausias iš kurių – valstybinės kontrolės departamentas. Nesakau, kad visa tai apskritai nereikalinga, tačiau skubotumas, su kuriuo visa tai buvo daroma, optimistiškai nenuteikia, juolab, kad jis jau sukėlė ir dar gali sukelti sunkiai numatomų

kompliakacijų byloje su Maskva. Bet visų pirma į tuos dalykus aš žiūriu kaip į simptomus, atskleidžiančius valdžios aparato pastangas ir toliau kontroliuoti ne tik ekonomiką bet ir kitas visuomenės gyvenimo sritis. Biurokratinis patriarchalizmas ir dėl kitų priežasčių. Aš manau, kad jis yra visuotinio mūsų tautos iracionalaus projekto sandas ir gal būt vienas svarbiausių, tad visa, kas pasakyta, nėra naivus valdžios kaltinimas. Man atrodo, kad biurokratinį patriarchalizmą remia didžioji dauguma Lietuvos žmonių, per šimtmečius įpratusių prie patriarchalinės valdžios globos. Tik nedidelė dalis ekonomiškai aktyvių asmenų ar intelektualų tos globos visai negeidžia. Būgštauju, kad biurokratinis patriarchalizmas yra vienas didžiausių stabdžių Lietuvai pereinant į rinkos ekonomiką ir siekiant ekonominio savarankiškumo tiek atskiro asmens, tiek visos visuomenės mastu. Kad privatizacija būtų sėkminga ir minimaliai skausminga valdžios aparatas turėtų atsakyti smulkmeniškos ekonominio gyvenimo kontrolės ir reguliavimo. Kadaisė liberalai siūlė tokį principą: sau valstybė pasilieka tik teisinę ekonominės reformos reguliavimą, atsisakydama būti ekonominės reformos subjektu. Į šį pasiūlymą, deja, atsižvelgta nebuvo, o gal jis paprasčiausiai ir nebuvo suprashtas. Nepajėgta ar nenorėta suprasti, kad efektyviausias būtų spontaniškas, jei norite, stichiškas privatizacijos kelias, kai valdžia nenustatinėja ekonominių privatizacijos mechanizmų, o sau pasilieka tik teisinę privačių asmenų (tikrųjų privatizacijos subjektų) tarpusavio santykių reguliavimą, kad būtų neutralizuoti tokiam vyksme neišvengiami anarchijos reiškiniai ir kriminaliniai ekscesai. Tikrumoje

Arvydas Šliogeris

vyksta kitokie dalykai: sukurtos ir kuriamos vis naujos ekonominės reformos programos, t.y. stengiamasi iš viršaus primesti privatizacijos mechanizmą ir jo eigą kontroliuoti iki smulkmenų. Privatizacija turi vykti tik taip, kaip nustato valdininkai, o ne kitaip, pvz., taip, kaip norėtų privatūs asmenys. Kontrolinį privatizacijos paketą valdžios aparatas stengiasi išlaikyti savo rankose. Tačiau pakeisti orientyrus šioje srityje labai sunku, o gal ir neįmanoma, kadangi kaip tik toks privatizacijos kelias yra ne tik populistinis, bet ir populiarus. Galima spėti, kad už jį – dauguma Lietuvos žmonių.

ŠIS TAS APIE RIČARDO PAKALNIŠKIO LAIŠKĄ

Tikrai nebesinori kalbėti apie Justino Marcinkevičiaus apysaką *Pušis, kuri juokėsi*, nes apie ją dviem ar trim atvejais pasakiau visa, ką mano manymu reikėjo pasakyti. Vis dėlto štai dar pora žodžių buvusiam kurso draugui Ričardui Pakalniškiui.

Savo straipsnyje ar laiške „Iškraipyti teiginiai“ (*Akiračiai*, 1992 m. sausio nr.) Pakalniškis sako, kad apysakos medžiaga ir prototipai Marcinkevičiui buvo pasiūlyti ne saugumo, o LKP CK Kultūros skyriaus (kuris tą medžiagą savo ruožtu gavo iš saugumo).

Labai galimas daiktas, kad medžiagos kelias į poeto rankas buvo kaip tik šitoks, tai yra, trupučiuką netiesioginis. Bet mudviejų su Pakalniškiu kadaise universitete studijuotas (o dabar abiejų nemėgstamas) Leninas visiškai teisingai sakydavo: ar ne vis vien, žalias velnias ar mėlynas velnias? Jei apsiimama dalyvauti laisviau mąstančio jaunimo pjudyme, tai ar ne vis viena – tiesiogiai pavesta toji užduotis, ar per tarpininką.

Kad Marcinkevičius negalėjo užtrenkti savo kabineto durų „Prižiūrėtojams“ – irgi turbūt teisybė. Bet gal nereikėjo anais laikais užimti tokio kabineto? O pagaliau ir jame sėdint būdavo galima pasakyti prižiūrėtojui „ne“. Laikai buvo nebe stalininiai, išvežę už tai nebūtų. Būtų tikrai pašalinę iš kabineto, o gal ir nepašalinę. Visaip tada pasitaikydavo.

Toliau Pakalniškis sako, jog Kazio Sajos liudijimas

apie apysakos genezę esąs „nukirsta korta“, nes jį paneigęs Vytautas Mačiūka. Bet man nesuprantama, kodėl aš turiu tikėti Mačiūka, o ne Saja. O kas, jeigu vis dėlto Saja teisus, o Mačiūka klysta? Beje, Sajos liudijimą pastaruoju metu (*Metai*, 1991 gruodžio nr., psl. 115) parėmė Jono Juškaičio liudijimas.

Ir paskutinis dalykas. Ričardas Pakalniškis kalba apie „traktatus“, kurie buvę konfiskuoti „iš aukštų veikėjų sūnelių“. Kiek atmenu, kažkas tada buvo konfiskuota iš Juozo Tumelio, kurio tėvai nebuvo aukšti veikėjai. Antra, normalioje visuomenėje žmonės vertinami ne pagal tai, kas buvo jų tėvai, o pagal tai, kas yra jie patys. Pagieža „aukštų veikėjų sūneliams“, kaip jau esu sakęs kita proga, yra grynai komjaunuoliš ko mentaliteto reiškinys.

Tomas Venclova

Gerbiamieji,

Su nuoširdžiausiais sveikinimais ir linkėjimais Švenčių proga!

Su gilia pagarba,

Agnė Lukšytė - Meiluvienė
Peakhurst, Australia

Gerb. *Akiračių* administracijai,

Esu patenkintas Jūsų žurnalu: jame vis yra įdomių straipsnių. Linkiu Jūsų darbuotojams nepavargti ir tęsti darbą toliau. Sėkmingų Naujų Metų!

A. Paulius

Hamilton, Ontario

Sveikiname su šv. Kalėdomis ir Naujaisiais Metais ir linkime sėkmės leidžiant įdomų ir tikrai reikalingą laikraštį.

R. Ozolas

Atgimimo vyr. redaktorius

Vilnius

Iš kitos pusės

ĮVAIRIOS LAISVĖS

Nustebau kanadiškuose *Tėviškės žiburiuose* lapkričio 19 d. numeryje radęs Pr.G(aidos) sielvartą: „Kas rūpi Lietuvos saugumiečiams?“ Jis gavęs nuorašą Lietuvos valstybės saugumo departamento rašto Lietuvos respublikos Aukščiausiosios Tarybos Švietimo, mokslo ir kultūros (komisijos?–vm) pirmininkui G. Ilgūnui. Jame pranešama apie liuteronų, ypač Klaipėdos krašte, susirūpinimą dėl katalikų sau pirmenybės reikalavimų.

Pr. G. nurodo, kad ne saugumui rūpintis atskirų tautybų bendrijų sugyvenimu. Girdi, jei santykiai tarp jų perauga į civilinę sritį, ateina į pagelbą teismai. Jei kyla muštynės, iškviečiama viešoji policija.

Su tuo reikia sutikti, nors, iš kitos pusės žiūrint, jei padėtis yra tokia, kad kaip tame rašte nurodyta, klaipe diečiai nori kreiptis prašydami užtarimo į Vokietijos vyriausybę, Lietuvos vyriausybė turėtų apie tai žinoti. Jei ne liuteronų teisių atstatymui, tai bent tam, kad ją eventualus užsienio kreipimasis neužkluptų visai netikėtai.

Pirmiausia išbaręs saugumiečius už kišimąsi ne į savo sritį, Pr.G. pagaliau cituoja tą raštą. Ten tarp kitko teigiama:

Nerasdami geidžiamos paramos ir supratimo iš Lietuvos Respublikos valdžios pusės – Lietuvos liuteronai dairosi paramos užsienyje savo materialiniams poreikiams patenkinti ir politinėms teisėms užtikrinti. Šiame punkte Respublikos tarpkonfesinių santykių problema gali peraugti į daug platesnę kultūrinę ir politinę plotmę.

Toliau nurodoma, kad Mažosios Lietuvos liuteronai bijo, jog Lietuvos valdžia yra suinteresuota jų krašto kultūrinio savitumo išnykimu ir kad eventualiai reiktų prašyti net Vokietijos užtarimo!

Kad tas Valstybės saugumo d-to 1991 m. birželio

Nostalgija marksistinei-bolševikinei minčiai naujai patriotiškai atgimuisioje Lietuvoje yra kaip oras. Be jos tiesiog neįmanoma atsikvėpti. Ją užtinkame visur, net ir kiečiausio radikalo bei di-

Drausmės sargyboje

džiausio kovotojo už Lietuvos neprigulmybę frazėje ar pasisakyme. Štai keletas pavyzdžių.

Žinomam literatūros kritikui ir Chartijos veikėjui Vytautui Kubiliui paprastai žodžio kišenėje ieškoti nereikia. Literatūrinuose sluoksniuose vertinamas kaip lietuvių kalbos stilistas, V. Kubilius neseniai spaudos streiką apibūdino kaip „prieš valstybę nukreiptą provokaciją“. Vakarietiškai ausiai ši frazė skamba nelauktai. Taip pas mus streikų niekas nevadina. Viskas pasidaro suprantamiau, kai prisimeni, jog brežneviniais laikais taip buvo vadinama pagrindžio spauda ir Kronikos.

Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas ir pretendentas į Lietuvos presiden-

DANAI VASILIAUSKIENEI MUS PALIKUS

Šių metų sausio 2 d. tyliai ir ramiai užmerkė akis Dana Vasiliauskienė. Paskutiniu metu Dana ir Gediminas Vasiliauskai gyveno nuošaliame didžiulių medžių apglobtame Wrightwood'o miestelyje San Bernardino kalnų pašlaitėje, maždaug už 100 mylių į šiaurės vakarus nuo Los Angeles. Seniau jie ilgus metus gyveno Antelopės slėnio Liucernos dykumoje.

Dana Tumėnaitė-Vasiliauskienė buvo labai stipraus charakterio ir drąsios minties žmogus. Jos tėvas Antanas Tumėnas (1880-1946), žymus krikščionių demokratų politikas, kelių ministerių kabinetų narys, teisininkas, Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius. Jis mirė 1946 m. Austrijoje ir palaidotas Vienoje. Ten nukeliavo ir a.a. Danos Vasiliauskienės urna su pelenais.

Daugelį metų Dana Vasiliauskienė dėstė vokiečių ir prancūzų kalbas Victorville kolegijoje. Buvo jau beveik užbaigusi akademinį vokiečių kalbos vadovą, tik liga neleido jo užbaigti. Būdama labai reikli sau ir kitiems, ji nėra daug parašiusi, tačiau

ji ypač pasižymėjo minties aštrumu ir drąsa. Jai tikrai prie širdies buvo Horacijaus raginimas *Sapere aude* (išdrįsk būti išmintingas). Paskutiniu metu ji parengė platesnę studiją apie Liūnės Sutemos poeziją, kuri turėtų būti kur nors atspausdinta. Dana Vasiliauskienė buvo prancūzų filosofo egzistencialisto Jean-Paul Sartre gerbėja, kurio bene pilna raštų kolekcija puošė jos biblioteką.

Gediminas ir Dana Vasiliauskai buvo dideli meno mėgėjai ir mecenatai. Jų pačių pastangomis pasistatytas namas Wrightwood'e yra lyg kokia meno galerija. Ypač labai vertino ir daug turi dailininko Vytauto Virkau darbų.

Per anksti, Dana, išėjai iš mūsų tarpo, bet mes niekad Tavęs nepamiršime. Tavo drąsa nekartą ir mus drąsino. Savo ir Tavo draugų vardu, įskaitant ir *Akiračius*, kurių bendradarbiavimas Tu buvai, reiškiu užuojautą Tavo gyvenimo draugui Gediminui Vasiliauskui, dukrai su šeima ir visiems artimiesiems.

V. Trumpa

26 d. raštas nėra tik fantazija paremtas, likimo ironijos dėka, įrodo pats Pr.G., nuo savęs pridėdamas:

...jau pasigirsta balsai apie 'klerikalizmą', esą katalikybė per daug dominuojanti. O iš tikrųjų ji, vos išėjusi iš pagrindžio, atlaikiusi nuožmų persekiojimą, tik atgauna atimtas esmines pozicijas ir kovoja už savo egzistenciją naujose sąlygose. Dėl to ji tokia jautri sektantinėm pastangom. Ji visą laiką kovojo už visų laisvę, ją brangina ir dabar, bet kai mato, kad įsigali ne kūrybinė, o ardomoji laisvė prasideda gynybinė veikla.

Išeina, kad laisvių yra kelios rūšys. Galima ginti Katalikų Bažnyčios teises, buvusias 1922-25 m.m., bet reikalauti panašių kitom religijom – būtų jau panaudojimas 'ardančios' laisvės. Atrodo, kad pirmą laisvę galima ginti net visai nebūnant užpultam – tai būtų gyny-

binė veikla. Juk reikia užbėgti blogiui už akių.

Pabaigoje Pr.G. cituoja Lietuvos pagrindžio veikėją dr. V. Skuodį apie Katalikų Bažnyčios nuopelnus, kad ji „komunistų laikais buvo vienintelė oficialiai veikianti institucija“, kurios tikslai liko tie patys: skleisti Kristaus mokslą, visuomenėje stiprinti dorą. Tačiau kitas to paties pagrindžio veikėjas ir politikalinys dr. Alg. Statkevičius *Lietuvių balse*, minėdamas ir išeivijoje apsilankiusius kunigus Svarinską ir Tamkevičių, štai ką išveda:

...religija (būdama polimorfiniu dalyku), kokia ji visais laikais buvo ir kokia ji yra dabar, dažnai skaldo žmoniją į siauražiūriškus, fanatiškus susivienijimus ir veda į bereikalingus konfliktus tarp žmonių ir tautų.

Vytautas Meškauskas

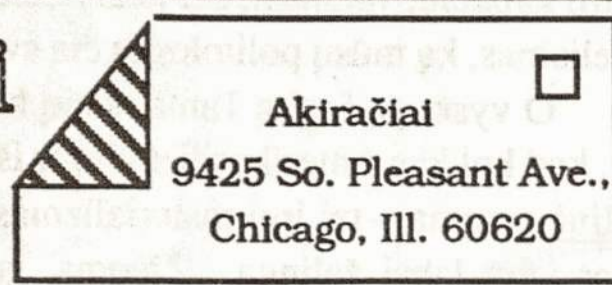
MARKSISTINĖ SUKNELĖ ANTIKOMUNISTINEI PANELEI

tus Vytautas Landsbergis pagaliau paskelbė savo programą kaip vesti tautą į šviesų rytojų. Ji susideda iš trijų punktų: doros darbo, šeimos ir gimtosios žemės. Pagal V. Landsbergį, iš darbo lietuvius neturėtų tikėtis materialinės naudos arba doros atlyginimo už dorai atliktą darbą, kaip mes darbo funkciją suprantame Vakaruose. Jam darbas visų pirma turėtų teikti dvasinio pasitenkinimo („darbas kuria patį žmogų, jo dvasinę gerovę“). Darbas turėtų nešti tiek malonumo ir dvasinio peno, kad lietuviai bedirbdami turėtų dainuoti („jis, lietuviškas mūsų Atgimimo tikslas, bus pasiektas, kai žmogus dirbdamas dainuos“). Užominių apie darbą kaip dvasinį pasitenkinimą veltui ieškosime Smith'o, Mills'o ar

Hayek'o knygoose bei teorijose. Aiškiausiai ir suprantamiausiai ši mintis išguldyta jaunojo Markso raštuose. Na, o dainuojančius darbininkus dažniausiai užtinkame trečiaieilių tarybinių poetų eilėse, senose filmose apie javą, traktorių ir dainuojančias kolūkio melžėjas...

Sąjūdžio trečiosios bangos suvažiavime praeitą gruodį vienas radikalus kalbėtojas pageidavo, kad visiems buvusiems komunistų partijos nariams ir kitiems kairiuoliams būtų suruoštas karo lauko teismas – pora šimtų tūkstančių jų turėtų būti pastatyta prie sienos ir sušaudyta. Tai idėja, paimta tiesiai iš generalissimo Stalino minčių aruodo. Prisiminkime tik kulokų likvidavimą Ukrainoje, vis intensyvėjančią kovą prieš buržuazinius nacionalistus pokario Lietuvoje, išnaudotojų klasės trėmimus Sibiran. Taip 1917 metais kalbėdavo radikalieji revoliucionieriai. Panašiai kartais „pasikarščiuoja“ ir 1991-ųjų metų radikalai... □

laiškai

Mielieji Akiračiai,

Džiaugiuosei Jūsų ryžtu ir išterme, ir nuoširdžiai linkiu visam Jūsų nepavargstančiam kolektyvui geriausios sėkmės šiais 1992-ais metais.

Jus gerbiąs

St. Šiliauskas

Lachine, Quebec

Sveikinu ir kartu, kaip buvęs sportininkas, džiaugiuosei, kad red. L. Mockūnas laimėjo bronzos medali specialiam slalome senjorų klasėje Kaukazo kalnuose. Reiškia, turime dar palyginti amžiumi (50-51) jauną redaktorių, o tai jau didelis plusas Akiračių ateičiai.

Akiračių 1991 m. lapkritis - nr. 10 ypatingai mielas. Jonas Kiznis iš Brooklyn, N.Y. puikiai atsako Alfonso Nakui dėl jo baisesiai jau nepraustaburniško žodyno, o mūsų visuomet puikus žurnalistas - publicistas Bronys Raila savo straipsnyje „Spaudos Apžvalgos ir jų kritikai“, duoda labai gerą pavyzdį, kaip rašyti ir pamokyti, nesikarščiuojant ir neburnojant. Pabaigoje straipsnelio duodamas „šokoladinės vilties receptas“, sujungtas su Francois Mauriac pasakymu yra tikras žurnalistinis deimantukas. Bravo tokiai puikiai žurnalistikai!

A. Nako burnojimas sukėlė nemažą audrą pasakymų ir kol kas jie visi yra prieš jį. Tai savotiškas lietuviškos visuomenės barometras, kuris aiškiai yra Akiračių vyr. redaktoriaus pusėje. Mielas Redaktoriau, tęsek šį puikų darbą, nes skaitytojai su tavimi visu 100%.

Leonas Baltušis - Baltušauskas

Minocqua, Wisc.

Nors visi mes norėtume būti jauni kuo ilgiausiai, su apgailėstaviu tenka konstatuoti, kad red. L. Mockūnas jau persirites 55-ų metų amžiaus lenkstį ir savo slalomą laimėjo senjorų klasėje - Red.

Gerbiameji!

Ačiū už puikų laikraštį, kuris labiausiai laukiamas, nei kita spauda. Malonumas skaityti straipsnius rašomus tokių mūsų spaudos veteranų kaip B. Raila, Trumpa na ir visu kitu Akiračių bendradarbių.

Sėkmės Jūsų darbe!

Pranas Sabalas

Harbert, Mich.

Kažkada skaitydamas jūsų spausdinamus laiškus radau pageidavimą, kad Akiračiai neliktų mėnraščiu, o

taptų dažniau prenumeratorius lankančiu laikraščiu. Prie tos nuomonės entuziastingai prisidedu.

Ypač malonu skaityti tas gausias žinias ir polemiką Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Jūsų straipsniai yra brandūs ir išmąstyti, informacija tokia, kuria gali tentintis kiekvienas mąstantis skaitytojas.

Ačiū už jūsų pastangas. Siunčiu prenumeratą ir kuklią auką.

Sėkmės!

Zigmas Grybinas

O'Fallon, Ill.

RASTA ARCHYVUOSE

Sveikinu visus darbuotojus su Šv. Kalėdomis, ir 1992 m. Naujaisiais metais. Linkiu kuo geriausios sėkmės darbe ir asmeniniame gyvenime.

Labai dėkoju, kad Jūs savo žurnale 1990 m. liepos mėn. 7 nr. (221) išspausdinote straipsnį: „Rasta archyvuose: Medžiagą pokario rezistencijos,istorijai“ (iš p. dr. T. Remeikio archyvo). Žurnale pateikta medžiaga, įgaliojimai su nuotraukomis.

Piplys Kazimieras, S. KXXX, 1923 m. gimimo - tai mano vienintelis brolis. Jo slapyvardis: „Mužytis“, „Miškinis“, „Budronis“, „Mindaugas“, „Mažvydas“.

Aš prašyčiau redakcijos padėti man susisiekti su gerb. p. dr. Remeikiu, kadangi spausdinami Jūsų žurnale ir įgaliojimai, dokumentai turintys istorinę reikšmę, Dokumentų kopijas perduočiau muziejui. O nuotraukų kopijos reikalingos statant paminklą-biustą! (Neturiu nė vienos nuotraukos. Brolis buvo įsakęs visas sunaikinti ir vengęs fotografuotis.)

Straipsnį skaičiau bibliotekoje. Nusišviečiau per pažintis, bet nuotraukos neišėjo.

Iš anksto dėkinga.

O. Vincevičienė

Vilnius

IŠ V. ČEPAIČIO
„AGENTŪRINIŲ
PRANEŠIMŲ“

(Plačiau apie V. Čepaičio ryšius su KGB žr. 4-7 puslapiuose)

Šaltinis: „Juozas“ asm. byla Nr. 29896, 1981.12.8

APIE GALIMĄ IŠVYKIMĄ Į ANGLIJĄ

Jeigu, susiklosčius aplinkyboms, tektų atsidurti Anglijoje, manyčiau, kad reiktų tos viešnagės metu aplankyti sekančius asmenis:

Iškvietusią mane Penelopę Devis, dirbančią sociologe ligoninėje.

Mano seną bičiulį dailininką Olegą Prokofevą Anglijos ir TSRS pilietį, kompozitoriaus S. Prokofevo sūnų, gyvenantį Londone beveik dešimt metų.

Gerą pažįstamą Aleksandrą Štromą, berods dėstantį Londono universitete tarybinę teisę.

Pažįstamą dar iš Maskvos laikų orientalistą Aleksandrą Piatigorskį, taip pat dabar, atrodo, profesoriaujantį Londono universitete (...)

Atsidūręs Londone, duočiau žinoti savo senam bičiuliui Tomui Venclovai, kuris, esu įsitikinęs, esant mažiausiai galimybei, atvyktų su manimi susitikti (...)

Esu tos nuomonės, kad keisti mano „paveikslą“ nėra būtinybės. Kaip puikiai prisimena visi mano pažįstami, atsidūrę užsienyje, esu „skeptikas, vienodai ironiškai vertinąs ir Helsinkio grupių bruzdėjimą, ir kovą su tuo bruzdėjimu“. Be to, „turiu daug įtakingų draugų iš savo autorių tarpo“, taigi ir mano galimybė išvykti į užsienį nėra tokia neįtikėtina.

(...) Renginys: prieš „Juozo“ išvykimą

į Angliją jo užduotį suderinti su 5-ąja tarnyba.

2-sios valdybos 1-jo skyriaus vyr.

operatyvinis įgaliotinis - majoras Petniūnas

* * *

Šaltinis: „Juozas“ asm. byla Nr. 29896, 1982 m. birželio 1 d.

Man būnant Anglijoje (1982 m., balandžio mėn.) teko susipažinti su A. Štromo knygele „Tautinio sąmonėjimo procesas Lietuvoje“ (spausdinamą pateikiu iš atminties) ir T. Venclovos straipsnių rinkinį, kurį man atsiuntė pats autorius, prašydamas jį parencenzuoti. Tą aš ir padariau savo laiške jam į JAV, o taip pat išsiunčiau savo nuomonę apie A. Štromo knygelę savo laiške taip pat į JAV.

Šiuo metu negaliu tiksliai pateikti savo laiškų turinio, tačiau pagrindinė mintis buvo tokia: A. Štromas savo knygelėje ir pratarmėje T. Venclovos knygoje yra tik pakeitęs pliuso ženklą minusais - iš tarybinio mokslininko tapęs antitaribiniu, tačiau jo metodologija yra likusi dogmatinė, nepakenčianti nuomonių pliuralizmo. Taip pat išreiškiau mintį, kad jis per daug niūriai vertina padėtį Lietuvoje. T. Venclovos knyga (į kurią įeina kai kurie Lietuvoje atspausdinti straipsniai) yra šiuo atžvilgiu žymiai įdomesnė, nes T. Venclova stengiasi savo straipsniuose surasti teigiamų poslinkių - jo akimis žiūrėti - mūsų gyvenime ir visko urmu nejuodina.

A. Štromo knygelė išleista mažu tiražu, gal skirta įvežimui į Lietuvą, yra jo aprašymas susitikimo su lietuvišiais Vokietijoje. Joje jis išdėsto viso, nukreipto prieš esamą santvarką judėjimo Lietuvoje istoriją (...)

T. Venclovos knyga yra labai nevienalytė (...)

„Juozas“ š.m. balandžio-gegužės mėnesiais buvo išvažiuojęs į Angliją, kur turėjo užduotį ištirti A. Štromą ir T. Venclovą. 2-sios valdybos 1-jo skyriaus virš. pavaduotojas - majoras Petniūnas

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 Street, Chicago, Ill. 60629

PATRIA, 2646 W. 71st Street, Chicago, Ill., 60629

PARISH LIBRARY, 1465 De Seve St., Montreal, P.Q. H4E 2A8

SPAUDA, 10 John Street, Waterbury, Ct., 06702

S. PRAKAPAS, 49 Norseman Street, Toronto, Ont. M8Z 2P7

J. VAZNELIO prekybos namai - Gifts International, 2501 W. 71 St.,

Chicago, Ill., 60629

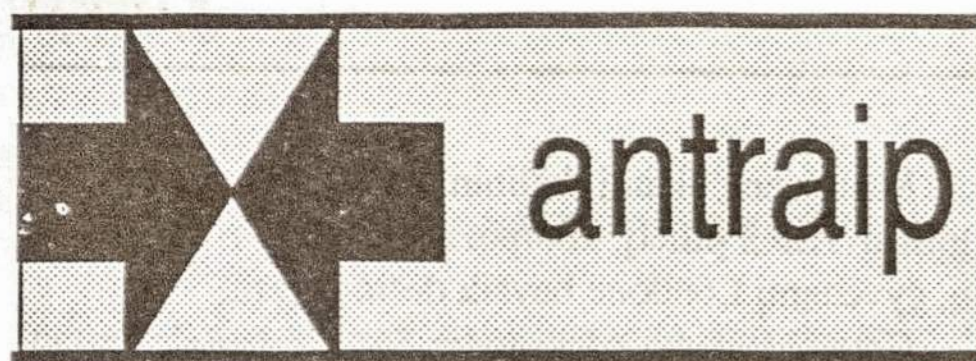
Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / praręsti prenumeratą:

Vardas ir pavardė

Gatvė

Miestas Valstybė Zip

AKIRAČIAI
9425 So. Pleasant Ave.,
Chicago, Illinois 60620Prenumerata \$ 12.00
Auka \$....
Priedu čekį \$....

VĒL LIBERALAI: PASAKOSE IR TIKROVĒJE

Buvo beveik jau dingęs vienas absurdiškas svaigulys mūsų publicistikoje ir ideologinių pamąstymų knygelėse apie liberalus ir liberalizmą. Mūsų išeiviuose jis kažkaip atsirado tuoj po karo, kai buvo sugalvota įdomiai fantastiška vienos šeimynos formulė: liberalizmas pagimdė socializmą, o socializmas pagimdė lenininį komunizmą.

Taigi liberalizmas yra komunizmo senelis... tokia teorija po kurio laiko užsimiršo, bet pastaraisiais laikais atsigauna.

Toks fenomenas nėra vien tik lietuviškas. Jo apraiškų kartkartėmis matyti, pvz., ir amerikiečių politikoje ar ideologų diskusijose. Tik čia jis kildavo dėl kitokių priežasčių. Pirma, vis nebūdavo išsiaiškinta ir susitarta, kas gi yra tikrasis liberalizmas. Antra, bolševikuojantys Amerikos intelektualų bei menininkų sluoksniai (jų tarpe ir lietuvių išeivių komunistų grupelė) priedangai ir visuomenės mulkinimui gan vikriai mėgdavo garsintis, kaip neva „pažangieji“, „progresyviai“, „liberalai“...

Tai duodavo medžiagos ir progos, ypač konservatorių ir birčinininkų karštuoliams, liberalus ir liberalizmą masiškai supilti į komunizmo talkininkų, ar į bolševikų apmulkintų naivių kvailėlių krepšį.

Tokios nesąmonės, Amerikoje jau veik nežalingos, kai kada ir dabar dar pakartojamos. Keistą momentą išgyvenam. Nors sovietus ir komunizmo lyderius dabar labiausiai palaikė, rėmė ir draugais vadino nebe tie naivuoliai liberalai, o kaip tik konservatyvių respublikonų Amerikos politiką diriguojantys vyrai.

Čia tai buvo tikrai ne liberalų, o senelių konservatorių pakvaišimas. O gal tokia rafinuota taktika?

* * *

Užsienio lietuvių spaudoje prie „liberalų sparno“ niekadėjusių vėl pabrėžtinai šokosi grįžti mano uolus Kalifornijos „žemietis“ Juozas Kojelis. Ne vienintelis, bet uoliausias iš uoliausių, tartum kokio vidinio nerimo plėšomas. Štai *Lietuvių dienose* (1991 m. birželio numeryje) plačiai aprašydamas vėliausią viešnągę Lietuvoje, jis staiga prisimena, kad „...atsirado balsų ir užsienio lietuviuose, kurie patarinėjo kultūrininkams nesikišti į politiką, ypač jei tas „kišimasis“ nukreiptas prieš komunistus“ (?).

Neprisimenu (gal jau amnezija?), kad kas tokiu tikslu būtų raginęs nesikišti į politiką, ypač į prieškomunistinę. Tik gerai atmenu, kad būdavo nemaža priekaištų ir kritikos VLIKui, jo laisvinimo politikos veiklai ir taktikai. Nieko nepadarysi – ne visi vienodai vertinom VLIKo ir mūsų užsienio politinių partijų tuščiažodžiavimus ir jų „kovą“ su seiminėmis rezoliucijomis.

Kai kurie kiti pasigedom lygiai svarbaus, ano laikotarpio aplinkybėmis gal net svarbesnio kultūrinio veiksnio ir jo vaidmens įtvirtinimo bei naudojimo mūsų tautos laisvės bylai stiprinti. Aš pats ne kartą esu rašęs (už tai okupantų pataikūnu apšauktas) ir kalbėjęs apie mūsų visų sričių kultūrininkų maišto, net revoliucijos reikalingumą, apie veiksmų reformas, kultūros kūrėjų vaidmens įprasminimą ir su tuo mūsų tautinės rezistencijos sustiprinimą.

Bet J. Kojelis vis tiek tebekarščiuoja tvirtindamas, kad, girdi, „...Iš „liberalų sparno“ laikas nuo laiko pasigirdavo balsų, kad su Lietuvos pavergėju verta eiti į kompromisą“. Mat, *Akiračiai* 1978 metais rašė redakciniame straipsnyje: „Visiškai nenorėdami tyčiotis iš pavergto žmogaus jausmų, norime tik pasakyti, kad laisvė ir nepriklausomybė nėra tik vienintelė dabartinės Lietuvos padėties alternatyva“...

„Bet iš tikro tai buvo pasityčiojimas“, – čia pat pabrėžia mūsų taurusis santamonikietis.

Ir susikalbėk tu kad geras!

* * *

1978 metais, kaip per veik keturius dešimtmečius anksčiau ir dešimtmetį vėliau Lietuva buvo sovietų okupuota ir jų jū išitikinimu aneksuota. Tokia buvo realybė, ir tokia pirmoji „alternatyva“. Per tuos penkis dešimtmečius Lietuvos nepriklausomybės atstatymo dėsni ir siekimas buvo antroji „alternatyva“, ir užsienyje ir Lietuvoje. Taigi vienaip ir antraip, arba arba. Realybė ir laisvinimosi valia. Išmintingos politikos uždavinys ir būtinybė – tarp tų „alternatyvų“ reikštis sąlygų ir galimybių plotmėje.

Taigi neužteko lengvo ir pigaus garsinimosi, kad čia kaip mūras „stovim už Lietuvos nepriklausomybę“. Mes kiti kantriai nepavargdami kartojom ir stengėmės pagal galimybes veikti, kad teiktume paramą tautai nelaisvėje, kad jai šiaip ar kitaip padėtume, kad su tėvynės tautiečiais kuo arčiau bendrautume – ir jausmais, ir kai kada rizikingesniais būdais bendradarbiaudami, kas normalu ir būtina rezistencijoje prieš klastingą okupantą ir jo smaugikišką totalitarizmą.

Mes to siekėm per dešimtmečius, kartu kritikuodami vadinamą vadovaujančių veiksmų kitokią taktiką ir politinę etiką: rašyti patriotingas ir kovingas rezoliucijas už Nepriklausomybę ir tuo pat metu okupanto talkininkais apšaukinėti visus kitus, kurie nenusuko veido nuo gyvosios, okupuotos, kraujuojančios Lietuvos. Smerkti ir teršti tuos tikrus ir apkabutintus „liberalus“, o pačiam su bimbiniukų ekskursija lankytis Lietuvoje... „Liberalų sparną“ vadinti tokiais, kurie „tikrai tyčiojosi iš Lietuvos“, o kai viskas darėsi saugiau ir Lietuva pradėjo sėkmingai laisvintis – skubėti ten su kilniomis organizacinėmis misijomis, pavirsti mažne išlaisvintoju ir vėl gaminti krikščionišką propagandą prieš tuos užsienio liberalus, kurie, jo galva, kurstė į kompromisą su pavergėjais...

Sunku susikalbėti tarp tokių fantasmagorijų. Gal kada vėliau.

* * *

Bet kaip tu užbaigsi tą šneką apie liberalizmo žalingumą Lietuvai, kai seni įpročiai atgimsta ir kartojasi? Matyt, priešų per maža.

Štai Sigitas Tamkevičius, doras ir aktyvus religinės ir tautinės laisvės kovotojas Lietuvos pogrindyje ir tremtyje, prieš porą metų lankęsis Amerikoje, tuomet dar kunigas, dabar jau vyskupas Kaune, pokalbyje su *Pasaulio lietuvių* redaktoriumi Broniu Nainiu 1990 m. birželio 25 d. paklaustas, ko jis dabar pageidautų iš užsienio lietuvių, tarp kitko atsakė: „Mes į Vakarus žiūrime kaip į savotišką pavyzdį, ir norėtusi tą pavyzdį matyti labai gerą. Labai nesinorėtų, kad Lietuva iš išeivių mokytųsi tik liberalizmo, materializmo. Šios pamokos Lietuvai šiuo metu ne tik neneštų naudos, bet būtų ir labai žalingos“...

O užsienyje pradėjęs rašyti itin aukštu stiliumi bent man sunkiai suprantamus straipsnius ideologinių painiavų temomis, štai *Tėviškės žiburiuose* (nr. 50-51, 1991) Vilius Bražėnas tarp kitko irgi panašiai pareiškia, kokio „meškos patarnavimo turėtume vengti Lietuvai“. O gi kad jau esą „...galima pastebėti neraminančių reiš-

kinių, kurie rodo bankrutavusio Amerikos „liberalizmo“ bandymus įtaigoti ir Lietuvą“...

Kas čia per miglos? Jei liberalizmo žodis rašomas tarp kabučių, vadinasi, čia joks liberalizmas, tai kam jis veliamas, ką mūsų politologas čia svaičioja...

O vyskupą Sigitą Tamkevičių būtų galima paguosti, kad kol kas Amerikos lietuvių ir išvis Vakarų materialinė parama – tai irgi materializmas! – turbūt Lietuvai dar nėra labai žalinga. Žinoma, geriau nejuokaukim supraskim jo žodžius abstraktiškiau, ideologiniuose pamušaluose. O tada ir norisi stebėtis tokiu nepaprastu ataklumu nesidomėti teisingais ir tiksliais ideologijų ir pasaulėžiūrų sampročiais ir kartoti demagogų prasimanytas paskalas.

Juk jeigu pusė Rytų Europos tautų pagaliau išsikojo valstybines nepriklausomybes, jei totalistinė sovietų imperija sueizėjo, kada jau nebeįėjė toliau engti, nei pati išsilaikyti, jeigu ir Lietuva šioje sąrangoje išrūgė valstybinės nepriklausomybės aušrą, jei su tuo atsivėrė platesnė politinės, tautinės ir religinės laisvės akiračių perspektyva, – tai juk svarbiausiai dėl to, kad galiausiai veikė ir laimėjo tų visų kraštu liberalai (laisvininkai) ir liberalizmo idėjos: ekonominė laisvė, politinė laisvė, kultūrinė laisvė, religijos ir sąžinės laisvė, tariant dviem tarptautiniais žodžiais – demokratijos struktūra.

Tai gana vertingos ir šaunios tradicinių liberalų idėjos. Ir jų dar ilgai reikės, ir ilgai jos bus gyvos. Na, gal šiek tiek dar reiks jų mokytis ir iš Vakarų, kur ne viskas supuvę, suidijotėję ir bolševizmui parsidavę, kur tos idėjos pakankamai raiškios, o jas įgyvendinančios santvarkos gyvybingos, pozityvios ir mažiau blogos už visokias kitokias santvarkas ir ideologijas – Amerikoje, Anglijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Italijoje, Skandinavuose, dargi mažytėje Islandijoje, kuri su milžino drąsa ir herojaus morale pirmoji pripažino Lietuvos nepriklausomybės atsistatymą.

* * *

Prieš 40 metų viename išeivių kultūros žurnale rašiau straipsnį apie lietuvių liberalų santarvės prasmę ir reikalingumą mūsų tautos socialinės sandaros praktikoje. Ne ką laimėjau, daugiau tik priekaištų ir pašaipų turėjau nukęsti.

Bet ir šiandien, ypač šiandien vis taip pat „konservatyviai“ tebeįgalvoju. Ne kartą išvadintas fašistu, totalistu, anarchistu, naciū, komunistu ir tautininku (kaip kokiam oponentui kada patikdavo), tebepritariu visiem humanistiniam liberalinės filosofijos principam, o truputį į kairę stočiau tik dėl liberalizmo ekonominių doktrinų. Jos protingos, bet senstelėjo.

Aš 25 metus esu dirbęs Amerikos fabrikuose, priklausęs darbo unijom, kai išitikinau, kad vis dėlto sociališkai ir etiškai būtų geriau kapitalizmo ir kapitalistų neribotą laisvę šiek tiek apkarpyti, bent tiek, kiek dabar praktikuojama daugumoje liberalinių santvarkų pasaulyje.

Nors mano draugas dr. A. Štromas neseniai Lietuvos nuvykęs skelbė, kad jis už visišką ūkinį liberalizmą ir laisvos rinkos ekonomiką. Padėk Dieve Landsbergiui ir labai dar mišrokiem sąjūdininkam...

Bronys Raila

PADEKA

Nuoširdžiai dėkojame p. V. ir P. Janušoniams iš Dousman, Wicsonsin, už \$ 50.00 paramą *Akiračiams*

Akiračių adm.